

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет кораблебудування
імені адмірала Макарова

Г. Ю. ЯЦЕНКО, О. В. ПАТЛАЙЧУК

ФІЛОСОФІЯ НАУКИ

Навчальний посібник
для аспірантів та здобувачів
наукового ступеня доктора філософії (PhD)

Рекомендовано Вченою радою НУК

Миколаїв • НУК • 2018

УДК 001.1:101(075.8)

Я92

Автори:

Г. Ю. Яценко, канд. філос. наук, доцент;

О. В. Патлайчук, канд. філос. наук, доцент

Рецензенти:

І. В. Карпенко, д-р філос. наук, професор, декан філософського факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;

П. А. Кравченко, д-р філос. наук, професор, декан історичного факультету Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка;

Г. С. Лозко, д-р філос. наук, професор кафедри історії Чорноморського національного університету імені Петра Могили;

С. А. Хрипко, канд. філос. наук, доцент кафедри культурології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

*Рекомендовано Вченою радою НУК імені адмірала Макарова
як навчальний посібник*

(протокол № 3 від 31.03.2017 р.)

Яценко Г. Ю.

Я92 Філософія науки : навчальний посібник для аспірантів та здобувачів наукового ступеня доктора філософії (PhD) / Г. Ю. Яценко, О. В. Патлайчук. – Миколаїв : НУК, 2018. – 120 с.

Викладено основну навчальну інформацію з дисципліни "Філософія науки": програму, матеріали лекційних та семінарських занять, літературу для підготовки, тестові завдання для перевірки знань, питання для самоконтролю, теми доповідей, а також вимоги до підготовки реферату, перелік пропонованих тем рефератів та критерії оцінювання, список екзаменаційних питань з даної дисципліни.

Призначено для аспірантів та здобувачів наукового ступеня доктора філософії (PhD), а також всіх, хто цікавиться проблемами філософії науки.

УДК 001.1:101(075.8)

© Яценко Г. Ю., Патлайчук О. В., 2018

© Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова, 2018

ПЕРЕДМОВА

Курс філософії науки має за мету сформувати у майбутніх науковців основи наукового світогляду та надати підґрунтя для проведення ретельного методологічного дослідження в рамках своєї професійної галузі. Курс розкриває основні етапи розвитку наукового знання та процесів пізнання людства, акцентує увагу на важливості соціокультурного буття людини у процесах зміни наукової раціональності шляхом наукових революцій. У рамках курсу філософії науки розглядається методологія технічних наук та обговорюються актуальні проблеми філософії техніки.

Даний навчальний посібник містить основну інформацію курсу філософії науки, а саме: програму, за якою викладається курс; матеріали лекційних занять, включаючи короткий зміст лекцій та основні поняття, винесені для запам'ятовування; матеріали семінарських занять, які містять основні питання для обговорення; літературу для підготовки; тестові завдання для перевірки знань; питання для самоконтролю; теми доповідей. У посібник включені вимоги до підготовки реферату, перелік пропонованих тем рефератів та критерії оцінювання, а також список екзаменаційних питань з даної дисципліни.

Навчальний посібник розраховано на аспірантів та здобувачів наукового ступеня доктора філософії (PhD), а також всіх, хто цікавиться проблемами філософії науки.

1. ПРОГРАМА КУРСУ

1.1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Освітньо-науковий рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 4	Освітньо-науковий рівень: "доктор філософії"	Нормативна	
Модулів – 1		Рік підготовки:	
Змістових модулів – 4		1-й	1-й
Загальна кількість годин – 120		Семестри	
		2-й	2-й
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 3; самостійної роботи студента – 5.		Лекції	
		15 год	15 год
		Семінарські заняття	
		30 год	30 год
		Самостійна робота	
		75 год	75 год
		Вид контролю	
		екзамен	

1.2. Мета і завдання навчальної дисципліни

Дисципліна "Філософія" науки належить до циклу дисциплін загальної підготовки аспірантів та здобувачів наукового ступеня доктора філософії (PhD). Вона спрямована на формування

загальнометодологічної культури студентів і забезпечує розвиток критичного рефлексивного мислення. У рамках дисципліни аналізуються філософські засади сучасного наукового знання, наукової раціональності, наукової картини світу; раціональні та некласичні форми природничих і соціогуманітарних моделей сучасного наукового дискурсу. Особлива увага приділяється розкриттю міждисциплінарних взаємодій, характерних для сучасної науки і філософії.

Метою навчальної дисципліни є засвоєння студентами сучасних філософських і загальнометодологічних знань у галузі науково-дослідної роботи, формування навичок практичного застосування цих знань у процесі виконання власного наукового дослідження при розв'язанні комплексних завдань.

Завдання дисципліни – розвинути у студентів здатність до засвоєння і системного аналізу через наукове сприйняття і критичне осмислення нових знань у предметній та міжпредметних галузях; сприяти формуванню здатності до критичного аналізу і креативного синтезу нових ідей, які можуть сприяти в академічному і професійному контекстах технологічному, соціальному та культурному прогресу суспільства, базованому на знаннях.

Після вивчення дисципліни студент повинен:

знати – правила мислення та аналізу ситуації з позицій наукової раціональності постнекласичної науки, з урахуванням етичних і екологічних вимог до наукових дисциплін; побудову логічних і несуперечливих висловлювань у спілкуванні в професійній діяльності;

уміти – перевіряти правильність аргументів, вибудовувати спростування, застосовувати правила доказу протягом дискусії або полеміки; аналізувати свої спостереження, висувати на основі аналізу гіпотези, підтверджувати або спростовувати свої або протилежні доводи, концепції, гіпотези;

мати уявлення – про необхідний набір методів або способів збирання, оброблення та аналізу емпіричних даних, а також про їх теоретичне узагальнення для вирішення поставлених завдань або проблем, що виникають як у професійній, так і в науково-дослідній діяльності.

1.3. Програма навчальної дисципліни

1.3.1. Змістові модулі курсу

№	Назва змістового модуля
1	Наука як соціокультурний феномен
2	Історичні типи наукової раціональності
3	Сучасні філософські проблеми соціального пізнання
4	Сучасні філософські проблеми техніки та технічних наук

1.3.2. Навчальні елементи змістових модулів

Змістовий модуль 1. Наука як соціокультурний феномен

Тема 1.1. Філософські аспекти осмислення науки.

Тема 1.2. Наука в історії філософії.

Тема 1.3. Феномен науки.

Тема 1.4. Філософські засади наукового дослідження.

Тема 1.5. Філософія і наука в історії філософії.

Змістовий модуль 2. Історичні типи наукової раціональності

Тема 2.1. Наукова раціональність як філософська проблема. Історичні типи наукової раціональності.

Тема 2.2. Становлення постнекласичного типу наукової раціональності.

Тема 2.3. Класичний і некласичний типи наукової раціональності.

Тема 2.4. Сучасна глобальна наукова революція як становлення нелінійної науки та постнекласичного типу наукової раціональності.

Тема 2.5. Сучасні методології наукових досліджень. Філософський вимір інновацій.

Змістовий модуль 3. Сучасні філософські проблеми соціального пізнання

Тема 3.1. Епістемологічні моделі сучасного наукового дискурсу.

Тема 3.2. Специфіка соціогуманітарного дискурсу.

Тема 3.3. Антропологічні і суспільствознавчі інтенції сучасної філософії і науки.

Тема 3.4. Специфіка та методологія соціально-економічних досліджень.

Тема 3.5. Соціально-філософські характеристики сучасних економічних систем.

Тема 3.6. Феномен споживання в модерних і постмодерних суспільствах.

Змістовий модуль 4. Сучасні філософські проблеми техніки та технічних наук

Тема 4.1. Філософія техніки і методологія технічних наук.

Тема 4.2. Природа і техніка. Техніка як предмет дослідження природознавства.

Тема 4.3. Особливості некласичних науково-технічних дисциплін.

Тема 4.4. Людина і техніка. Філософська оцінка техніки.

Тема 4.5. Філософські проблеми інформаційного суспільства.

Тема 4.6. Філософські проблеми сталого розвитку.

1.4. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин				
	денна форма				
	усього	у тому числі			
		л	сем	с.р.	і.р.
1	2	3	4	5	6
Змістовий модуль 1. Наука як соціокультурний феномен					
Тема 1.1. Філософські аспекти осмислення науки	6	2	–	4	–
Тема 1.2. Наука в історії філософії	6	3	–	3	–
Тема 1.3. Феномен науки	6	–	2	4	–
Тема 1.4. Філософські засади наукового дослідження	6	2	–	4	–
Тема 1.5. Філософія і наука в історії філософії	6	–	2	4	–
Разом за змістовим модулем 1	30	7	4	19	–
Змістовий модуль 2. Історичні типи наукової раціональності					
Тема 2.1. Наукова раціональність як філософська проблема. Історичні типи наукової раціональності	6	2	–	4	–
Тема 2.2. Становлення постнекласичного типу наукової раціональності	6	2	–	4	–
Тема 2.3. Класичний і некласичний типи наукової раціональності	6	–	2	4	–
Тема 2.4. Сучасна глобальна наукова революція як становлення нелінійної науки та постнекласичного типу наукової раціональності	6	–	2	4	–
Тема 2.5. Сучасні методології наукових досліджень. Філософський вимір інновацій	6	–	2	4	–
Разом за змістовим модулем 2	30	4	6	20	–
Змістовий модуль 3. Сучасні філософські проблеми соціального пізнання					
Тема 3.1. Епістемологічні моделі сучасного наукового дискурсу	5	2	–	3	–
Тема 3.2. Специфіка соціогуманітарного дискурсу.	5	–	2	3	–
Тема 3.3. Антропологічні і суспільство-знавчі інтенції сучасної філософії і науки	5	–	2	3	–

Продовж. таблиці

1	2	3	4	5	6
Тема 3.4. Специфіка та методологія соціально-економічних досліджень	5	–	2	3	–
Тема 3.5. Соціально-філософські характеристики сучасних економічних систем	5	–	2	3	–
Тема 3.6. Феномен споживання в модерних і постмодерних суспільствах	5	–	2	3	–
Разом за змістовим модулем 3	30	2	10	18	–
Змістовий модуль 4. Сучасні філософські проблеми техніки та технічних наук					
Тема 4.1. Філософія техніки і методологія технічних наук	5	2	–	3	–
Тема 4.2. Природа і техніка. Техніка як предмет дослідження природознавства	5	–	2	3	–
Тема 4.3. Особливості неklasичних науково-технічних дисциплін	5	–	2	3	–
Тема 4.4. Людина і техніка. Філософська оцінка техніки	5	–	2	3	–
Тема 4.5. Філософські проблеми інформаційного суспільства	5	–	2	3	–
Тема 4.6. Філософські проблеми сталого розвитку	5	–	2	3	–
Разом за змістовим модулем 4	30	2	10	18	–
Усього годин	120	15	30	75	–

2. ЗМІСТОВІ НАВЧАЛЬНІ МОДУЛІ

Модуль 1. НАУКА ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН

Тема 1.1. Філософські аспекти осмислення науки **(лекція)**

Розглядається предмет філософії науки, зміна характеру наукової діяльності у порівнянні з класичною епохою науки. Співвідношення філософії та науки. Практична цінність філософії науки у розв'язанні творчих завдань. Особливості наукового пізнання. Наукове та ненаукове пізнання (філософське, релігійне та ін.). Наука у техногенному світі: традиціоналістський та техногенний типи цивілізаційного розвитку. Глобальні проблеми сучасності. Роль науки в освіті й формуванні особистості.

Література для підготовки

1. **Кисляков, В. П.** Вступ до філософії науки [Текст] : навч. посіб. / В. П. Кисляков, О. М. Дрожанова, О. П. Ступак ; за наук. ред. О. М. Дубового. – Миколаїв : Видавництво НУК, 2011. – 125 с.

2. **Кохановский, В. П.** Философия науки в вопросах и ответах [Текст] : учеб. пособие для аспирантов / В. П. Кохановский. – Ростов н/Д : Феникс, 2006. – 352 с.

3. **Лебедев, С. А.** Философия науки: словарь основных терминов [Текст] / С. А. Лебедев. – М. : Академический проект, 2004. – 320 с.

4. **Некрасов, С. И.** Философия науки и техники: тематический словарь [Текст] / С. И. Некрасов, Н. А. Некрасова. – Орел: ОГУ, 2010. – 424 с.

5. **Розов, М. А.** Философия науки и техники [Текст] / М. А. Розов, В. Г. Горохов, В. С. Степин. – М. : Гардарики, 1996. – 220 с.

Основні поняття з теми

Глобальна проблема – проблема, яка стосується існування сучасного людства, держав та суспільств у цілому незалежно від рівня їх розвитку, матеріальних статків та забезпечення. Глобальні проблеми можуть бути вирішені лише колективними зусиллями.

Знання – результат процесу пізнання, спрямований на адекватне відображення дійсності у свідомості людини. Знання являють собою кодифіковану інформацію, яка може бути легко ідентифікована.

Наукова діяльність – вид когнітивної активності, предметом якої можуть виступати емпіричні або теоретичні об'єкти, метою є виробництво наукового знання про властивості, відношення та закономірності даних об'єктів.

Наукове пізнання – особливий тип пізнавальної діяльності, спрямований на породження нових, систематизованих, об'єктивних знань.

Науково-технічна революція – етап інтеграції науки та виробництва, розпочатий у середині ХХ ст., результатом якого було виникнення якісного нового типу економіки – інноваційної економіки, в якій початком та визначним елементом всього економічного циклу є наукові знання.

Предмет філософії науки вивчає загальні закономірності та тенденції наукового пізнання як особливої діяльності з виробництва наукових знань, що розглянуті в історичному розвитку в рамках соціокультурного контексту, який постійно змінюється.

Техногенний тип цивілізаційного розвитку – тип суспільного розвитку, за якого наукові знання постійно оновлюються, а інновація має самостійну цінність. По відношенню до природи людина виступає постійним її перетворювачем згідно з власними потребами.

Традиціоналістський тип цивілізаційного розвитку характеризується повільним темпом соціальних змін, зокрема, наукові знання можуть залишатись незмінними впродовж кількох поколінь. Людина розглядається як частина природи, тому відсутня діяльність з її активного перетворення.

Філософія науки являє собою світогляд, заснований на наукових теоріях, метанаукову методологію, що визначає, якими методами повинні користуватися вчені, які необхідні умови коректності наукового пояснення та в чому полягає когнітивний статус наукових законів.

Тема 1.2. Наука в історії філософії **(лекція)**

Донауковий стан: початок абстрагування та схематизації предметних відношень. Філософія та наука Античності. Вплив розвитку поліса та демократії на становлення теоретичної науки і філософії. Характеристики середньовічної науки. Ідея експериментального природознавства та механістична картина світу Нового часу. Проблема демаркації наукових знань К. Поппера. Концепція дослідницьких програм І. Лакатоса. Наука з позиції Т. Куна та неявне знання М. Полані. Багатоманітність наукових традицій.

Література для підготовки

1. **Кисляков, В. П.** Вступ до філософії науки [Текст] : навч. посіб. / В. П. Кисляков, О. М. Дрожанова, О. П. Ступак ; за наук. ред. О. М. Дубового. – Миколаїв : Видавництво НУК, 2011. – 125 с.
2. **Кохановский, В. П.** Философия науки в вопросах и ответах [Текст] : учеб. пособие для аспирантов / В. П. Кохановский. – Ростов н/Д : Феникс, 2006. – 352 с.
3. **Лебедев, С. А.** Философия науки: словарь основных терминов [Текст] / С. А. Лебедев. – М. : Академический проект, 2004. – 320 с.
4. **Некрасов, С. И.** Философия науки и техники: тематический словарь [Текст] / С. И. Некрасов, Н. А. Некрасова. – Орел : ОГУ, 2010. – 424 с.
5. **Розов, М. А.** Философия науки и техники [Текст] / М. А. Розов, В. Г. Горохов, В. С. Степин. – М. : Гардарики, 1996. – 220 с.

Основні поняття з теми

Антична наука – сукупність наукових інтенцій, серед яких одні філософи (Піфагор, Платон, стоїки та ін.) наголошували на важливості споглядання розумом сутності буття та речей, при цьому будь-які почуття мають бути виключені з процесу. Інші, серед яких Аристотель, вважали, що знання має дослідну природу, отже повинне бути отримане лише даним шляхом.

Давньосхідна наука – знання являли собою узагальнення, отримані шляхом досвіду, що передавалися в соціумі через спадковий професіоналізм.

Історичні форми науки – основні етапи розвитку та буття науки як особливого виду пізнавальної діяльності людини. Виокремлюють наступні історичні форми: 1) давня пранаука (Вавилон, шумери, Давній Єгипет); 2) античний тип науки

(VII до н. е. – III н. е.); 3) середньовічна європейська наука (IV–XVI ст.); 4) класична наука (XVII–XIX ст.); 5) некласична наука (початок XX – 70-ті р. XX ст.); 6) посткласична наука (70-ті рр. XX ст. – по теперішній час).

Класична наука – стан науки, який умовно фіксують від впливу Галілея до Пуанкаре. Евристичний початок типових особливостей побудови теорії: постановки проблеми, прийомів дослідження, опис предметних галузей, побудова висновків, фіксація результатів.

Куматоїд (від грец. хвиля) – одну й ту саму думку можна виразити різними шляхами та засобами (написати на папері, комп'ютері, магнітофонній плівці), тобто це одне й те саме знання, одна й та ж хвиля. Це не просто потік матеріалу, в цьому потоці дещо залишається незмінним, є декілька інваріантів.

Наука – соціальний куматоїд, що розглядається як множинність певних програм, традицій, естафет, які визначають дії великої кількості людей та постійно змінюються. Наука – механізм централізованої соціальної пам'яті, яка акумулює практичний та теоретичний досвід людства й робить його загальним надбанням.

Некласична наука – форма розвитку науки початку XX ст., в якій започатковано відхід від традиції, новаторство, експериментаторство, відхід від візуалізації, концептуалізм, символічність.

Посткласична наука – історична форма розвитку науки, яка характеризується зміною системи цінностей під впливом квантової механіки, теорем К. Геделя, синергетики, глобалістики та ін. Визнає провідну роль неявного знання, ідею принципової неможливості визначення дискурсу.

Середньовічна наука характеризувалась схоластизмом, догматизмом, символізмом, традиціоналізмом, містицизмом,

теологізмом. Визначальну роль у прийнятті того чи іншого знання відігравали священні тексти та авторитет людини, яка пропонувала знання.

Соціальна естафета передбачає передачу досвіду від людини до людини, від покоління до покоління шляхом відтворення безпосередніх зразків поведінки або діяльності.

Формування науки – формування механізмів глобальної централізованої пам'яті, тобто механізмів накопичення та систематизації всіх знань, які є надбанням людства.

Тема 1.3. Феномен науки **(семінарське заняття)**

Питання для обговорення

1. Багатоманітність форм знання. Наукове і позанаукове знання.
2. Наукове знання як система, його особливості і структура.
3. Наука як соціальний інститут.
4. Співвідношення філософії і науки. Предметна сфера філософії науки.

Література для підготовки

1. **Будко, В. В.** Философия науки [Текст] : учеб. пособие / В. В. Будко. – Х. : Консум, 2005. – 268 с.
2. История и философия науки [Текст] : учеб. пособие / под ред. Ю. В. Крынева, Л. Е. Моториной. – М. : Альфа-М, 2011. – 416 с.
3. История и философия науки [Текст] : учеб. пособие для аспирантов / под ред. А. С. Мамзина. – СПб. : Питер, 2008. – 304 с.
4. История и философия науки [Текст] : учеб. пособие для магистров, соискателей и аспирантов / Л. А. Зеленев, А. А. Владимиров, В. А. Щуров [и др.]. – М. : Флинт-Наука, 2011. – 325 с.

5. **Кохановский, В. П.** Основы философии науки [Текст] : учеб. пособие для аспирантов / В. П. Кохановский [и др.]. – Ростов н/Д : Феникс, 2008. – 603 с.

6. **Лебедев, С. А.** Философия науки: словарь основных терминов [Текст] / С. А. Лебедев. – М. : Академический проект, 2004. – 320 с.

7. **Никитич, Л. А.** История и философия науки [Текст] : учеб. пособие для студентов и аспирантов вузов / Л. А. Никитич. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2008. – 335 с.

8. **Степин, В. С.** Философия науки и техники [Текст] / В. С. Степин, В. Г. Горохов, М. А. Розов. – М. : Гардарики, 1996. – 544 с.

9. **Торосян, В. Г.** История и философия науки [Текст] : учеб. для вузов / В. Г. Торосян. – М. : Владос, 2012. – 368 с.

10. **Ушаков Е. В.** Введение в философию и методологию науки [Текст] : учебник / Е. В. Ушаков. – М. : Изд-во "Экзамен", 2005. – 528 с.

11. Философия для аспирантов [Текст] : учеб. пособие / В. П. Кохановский, Е. В. Золотухина, Т. Г. Лешкевич, Т. Б. Фатхи. – Ростов н/Д : Феникс, 2003. – 448 с.

12. Философия науки [Текст] : учеб. пособие для вузов / под ред. С. А. Лебедева. – М. : Академический Проект, 2007. – 731 с.

Тестові завдання

1. Наука в ролі соціокультурного феномену може розглядатися як:

а) форма діяльності; система дисциплінарних знань; соціальний інститут;

б) система дисциплінарних знань; форма діяльності; відомості про природу і навколишню дійсність;

в) відомості про природу і навколишню дійсність; соціальний інститут; форма діяльності;

г) соціальний інститут; система дисциплінарних знань; відомості про природу і навколишню дійсність.

2. До основних соціальних функцій науки відносять:

а) соціокультурну функцію; техногенну функцію; зовнішню соціальну функцію;

б) пізнавальну функцію; зовнішню і внутрішню соціальні функції;

в) пізнавальну функцію; техногенну функцію; культурно-світоглядну функцію;

г) культурно-світоглядну функцію; функцію безпосередньої продуктивної сили; функцію соціальної сили.

3. Основним завданням наукового пізнання є:

а) передбачення майбутнього з метою подальшого практичного освоєння дійсності;

б) виявлення об'єктивних законів дійсності: природних, соціальних (громадських), законів самого пізнання, мислення та ін.;

в) націленість на вивчення не тільки об'єктів, перетворюваних у сьогоdnішній практиці, але і тих, які можуть стати предметом практичного вивчення в майбутньому;

г) соціокультурна діяльність з отримання "чистого знання".

4. Розрізнене несистематичне знання, яке не формалізується і не описується законами, знаходиться у протиріччі з існуючою науковою картиною світу, називається:

а) ненауковим;

б) антинауковим;

в) паранауковим;

г) квазінауковим.

5. Знання, яке є утопічним і свідомо спотворює уявлення про дійсність, називається:

а) ненауковим;

б) антинауковим;

- в) паранауковим;
- г) квазінауковим.

6. Буденно-практичним називається знання, яке:

- а) надає елементарні відомості про природу і навколишню дійсність;
- б) несумісне з наявним ґносеологічним стандартом;
- в) свідомо експлуатує домисли і забобони;
- г) є утопічним і свідомо спотворює уявлення про дійсність.

7. Знання, яке поширюється методами насильства і примусу, називається:

- а) ненауковим;
- б) антинауковим;
- в) паранауковим;
- г) квазінауковим.

8. Знання, що виступає прототипом, вихідною базою наукового знання, називається:

- а) донауковим;
- б) антинауковим;
- в) паранауковим;
- г) квазінауковим.

9. У сукупності позараціонального знання можна виділити наступні три види пізнавальних феноменів:

- а) колективна свідомість, буденно-практичне знання, лженаука;
- б) паранормальне знання, псевдонаука, девіантна наука;
- в) паранормальне знання, девіантна наука, буденно-практичне знання;
- г) квазінаукове знання, утопічне знання, донаукове знання.

10. Девіантне знання містить:

- а) сенсаційні теми, нерозгадані таємниці і загадки;

б) невідповідну прийнятим та усталеним стандартам пізнавальну діяльність;

в) елементарні відомості про природу і навколишню дійсність;

г) вчення про таємні природні та психічні сили і відносини, які переходять за звичайними явищами.

Питання для самоконтролю

1. Поясніть особливості науки як соціокультурного феномену.

2. Розкрийте розуміння науки як форми діяльності.

3. Чим пояснюється розуміння науки як системи дисциплінарних знань?

4. Поясніть розуміння науки як соціального інституту (форми суспільної свідомості).

5. Назвіть основні соціальні функції науки.

6. Поясніть особливості наукового та позанаукового знань.

7. Охарактеризуйте основні форми позанаукового знання.

8. Дайте характеристику буденно-практичному знанню.

9. Що таке "народна наука" і який її статус у сучасному суспільстві?

10. Дайте характеристику трьом видам пізнавальних феноменів, властивих позараціональному знанню.

Теми для доповідей

1. Співвідношення науки і філософії.

2. Специфіка понятійного апарату філософії та науки.

3. Статус науковості філософії.

4. Практична значущість науки і філософії.

5. Перспективи взаємин науки і філософії.

6. Наука і мистецтво.

**Тема 1.4. Філософські засади наукового дослідження
(лекція)**

Загальнофілософський метод пізнання: діалектика, метафізика, синергетика. Науковий метод на різних рівнях наукового пізнання. Теоретичні методи дослідження: формалізація, ідеалізація, дедуктивний та індуктивний методи, математичне моделювання, аксіоматичний метод. Емпіричні методи дослідження: спостереження, вимірювання, експеримент. Загальнологічні методи дослідження: аналогія, абстрагування, порівняння, аналіз і синтез. Фундаментальні й прикладні дослідження в науці. Основні форми наукового знання: поняття, закон, модель, проблема, гіпотеза, теорія.

Література для підготовки

1. **Кохановский, В. П.** Философия науки в вопросах и ответах [Текст] : учеб. пособие для аспирантов / В. П. Кохановский [и др.]. – Ростов н/Д : Феникс, 2006. – 352 с.
2. **Лебедев, С. А.** Философия науки: словарь основных терминов [Текст] / С. А. Лебедев. – М. : Академический проект, 2004. – 320 с.
3. **Никитич, Л. А.** История и философия науки [Текст] : учеб. пособие для студентов и аспирантов вузов / Л. А. Никитич. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2008. – 335 с.
4. **Некрасов, С. И.** Философия науки и техники: тематический словарь [Текст] / С. И. Некрасов, Н. А. Некрасова. – Орел : ОГУ, 2010. – 424 с.
5. **Розов, М. А.** Философия науки и техники [Текст] / М. А. Розов, В. Г. Горохов, В. С. Степин. – М. : Гардарики, 1996. – 220 с.

Основні поняття з теми

Гіпотеза являє собою будь-яке твердження емпіричного або теоретичного характеру, істинність якого поки не встановлена.

Діалектика – фундаментальна теорія розвитку, яка відображає будь-який прогрес через наявність внутрішніх протиріч, постійної боротьби протилежностей.

Закон – суттєвий, об'єктивний, постійно повторюваний взаємозв'язок між явищами, який може бути відтворений за наявності певних умов.

Наукова проблема – суттєве питання теоретичного чи емпіричного характеру, для вирішення якого недостатньо наявного наукового знання. Використання наукової проблеми як першого пункту наукового пошуку було запропоноване К. Поппером, який вважав, що процес пізнання проходить через відбір низки можливих рішень, допоки не буде знайдене вірне.

Метод – система правил та принципів, що використовуються для досягнення певного наукового результату.

Метафізика – фундаментальна теорія, що будує теоретичні моделі світосприйняття на ідеях розвитку, який є необхідною первинною властивістю всіх явищ та процесів. Бінарною опозицією метафізики виступає діалектика.

Синергетика – фундаментальна теорія сучасної посткласичної науки, що вивчає принципи самоорганізації складних нелінійних систем. Засновниками синергетики вважають І. Пригожина та Г. Хакена.

Теорія – впорядкована система знань, що відображає понятійно-дискурсну модель реальності.

Теоретичне та емпіричне пізнання – основні види раціонального пізнання, що відрізняються між собою предметом пізнання, методологією та критеріями істинності.

Предметом теоретичного пізнання виступають ідеальні об'єкти, емпіричне пізнання націлене на об'єкти реальності, що сприймаються через органи чуття та оброблюються через логічне мислення.

**Тема 1.5. Філософія і наука в історії філософії
(семінарське заняття)**

Питання для обговорення

1. Проблеми наукового пізнання в історії філософії і науки.
2. Позитивізм як філософія науки.
3. Постпозитивізм як реалістична філософія науки.

Література для підготовки

1. **Бессонов, Б. Н.** История и философия науки [Текст] : учеб. пособие / Б. Н. Бессонов. – М. : ИД Юрайт, 2010. – 395 с.
2. **Гришунин, С. И.** Философия науки: основные концепции и проблемы [Текст] / С. И. Гришунин. – М. : Либроком, 2009. – 224 с.
3. **Карнап, Р.** Научное миропонимание – Венский кружок [Текст] / Р. Карнап, Г. Хан, О. Нейрат // Логос. – 2005. – № 2 (47). – С. 13–26.
4. **Кун, Т.** Структура научных революций [Текст] / Т. Кун. – М. : Прогресс, 1977. – 300 с.
5. **Лакатос, И.** Избранные произведения по философии и методологии науки [Текст] / И. Лакатос. – М. : Академический проект, 2008. – 475 с.
6. **Лебедев, С. А.** Философия науки: словарь основных терминов [Текст] / С. А. Лебедев. – М. : Академический проект, 2004. – 320 с.
7. **Никитич, Л. А.** История и философия науки [Текст] : учеб. пособие для студентов и аспирантов вузов / Л. А. Никитич. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2008. – 335 с.

8. Общие проблемы философии науки [Текст] : словарь для аспирантов и соискателей / под ред. Н. В. Бряник. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2007. – 318 с.

9. **Поппер, К.** Логика и рост научного знания [Текст] / К. Поппер. – М. : Прогресс, 1983. – 324 с.

10. **Степин, В. С.** Философия науки и техники [Текст] / В. С. Степин, В. Г. Горохов, М. А. Розов. – М. : Гардарики, 1996. – 544 с.

11. **Торосян, В. Г.** История и философия науки [Текст] : учебник для вузов / В. Г. Торосян. – М. : Владос, 2012. – 368 с.

12. **Фейерабенд, П.** Против методологического принуждения [Текст] / П. Фейерабенд. – М. : БГК им. Б. де Куртенэ, 1998. – 352 с.

Тестові завдання

1. У розвитку суспільства як послідовному переходу від нижчих форм до вищих Огюст Конт виокремлював три стадії, що подібні дитинству, юності та зрілості:

- а) сакральну, позитивну, синергетичну;
- б) теологічну, метафізичну, позитивну;
- в) метафізичну, гносеологічну, теургічну;
- г) ненаукову, квазінаукову, позитивну.

2. Вищою стадією розвитку суспільства, на якій переважає "справді наукове" знання і домінантою культури стає наука, що добуває практично корисні, обґрунтовані й достовірні знання, які дозволяють раціонально облаштовувати суспільне життя, Огюст Конт називав стадію:

- а) теологічну;
- б) метафізичну;
- в) гносеологічну;
- г) позитивну.

3. Початковою, "дитячою", стадією розвитку суспільства, на якій основою культури, її домінантою є спочатку міфологія, а потім релігія, Огюст Конт називав стадію:

- а) теологічну;
- б) метафізичну;
- в) гносеологічну;
- г) позитивну.

4. Філософський напрямок, який визначає цінність отриманого знання можливістю його практичного застосування, називається:

- а) позитивізм;
- б) прагматизм;
- в) емпіріокритицизм;
- г) постпозитивізм.

5. До другої хвилі позитивізму відносять такі філософські вчення:

- а) аналітичну філософію і прагматизм;
- б) прагматизм і солипсизм;
- в) махізм і емпіріокритицизм;
- г) неопозитивізм і постпозитивізм.

6. Процедура встановлення істинності наукових положень шляхом їх емпіричної перевірки, тобто за допомогою спостереження, вимірювання або експерименту, називається:

- а) фальсифікацією;
- б) верифікацією;
- в) теорією Геделя;
- г) протокольною пропозицією.

7. У теорії фізикалізму, розроблений Рудольфом Карнапом, замість верифікації (як емпіричної перевірюваності) використовується принцип:

- а) емпіричної справджуваності;

- б) аналітичної справджуваності;
- в) фальсифікування (спростування);
- г) теологічної перевірюваності.

8. Як критерій демаркації (розмежування) наукових і метафізичних тверджень Карл Поппер запропонував критерій:

- а) емпіричної справджуваності;
- б) аналітичної справджуваності;
- в) фальсифікування (спростування);
- г) верифікації.

9. Сукупність базових теоретичних уявлень, зразків виконання досліджень, методологічних засобів, які визнаються і приймаються як керівництво до дії всіма членами наукового співтовариства, згідно з Томасом Куном, називається:

- а) парадигмою;
- б) науковою методологією;
- в) нормальною наукою;
- г) верифікацією.

10. Принцип проліферації (розмноження) теорій та їх несумірності є одним із компонентів концепції:

- а) Томаса Куна;
- б) Карла Поппера;
- в) Імре Лакатоса;
- г) Пауля Фейєрабенда.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте основні проблеми, які виникають у науковому пізнанні, в історії філософії і науки.
2. Дайте характеристику філософії позитивізму.
3. Розкрийте сутність основних концепцій другої хвилі позитивізму.

4. Назвіть головні особливості неопозитивізму.
5. Розкрийте сутність принципу верифікації.
6. Поясніть, що розуміли учасники Віденського гуртка філософії під терміном "уніфікована наука".
7. Яким чином К. Поппер пропонував проводити демаркацію (розмежування) наукових і метафізичних тверджень?
8. Що Т. Кун розумів під терміном "парадигма"?
9. У чому полягає, за Т. Куном, відмінність "нормальної" і "екстраординарної" науки?
10. Розкрийте сутність принципу проліферації (розмноження) теорій та їх несумірності.

Теми для доповідей

1. Теорема К. Геделя про неповноту аксіоматичної системи та її вплив на розвиток філософії науки.
2. Фізикалістська програма Віденського гуртка.
3. Львівсько-варшавська філософська школа.
4. Методологія дослідницьких програм І. Лакатоса.
5. Концепція особистісного знання М. Полані.
6. Модель плюралістичної епістемології П. Фейєрабенда.
7. Модель пристосувального еволюціонізму С. Тулміна.

Модуль 2. ІСТОРИЧНІ ТИПИ НАУКОВОЇ РАЦІОНАЛЬНОСТІ

Тема 2.1. Наукова раціональність як філософська проблема. Історичні типи наукової раціональності (лекція)

Феномен та сутність наукової революції. Ріст наукового знання та перебудова основ науки. Революція як трансформація соціальної картини світу. Революція як зміна ідеалів і норм науки. Побудова нових стратегій дослідження як наслідок наукової революції. Наукові революції: становлення класичного, некласичного та посткласичного типів наукової раціональності.

Література для підготовки

1. **Кохановский, В. П.** Философия науки в вопросах и ответах [Текст] : учеб. пособие для аспирантов / В. П. Кохановский. – Ростов н/Д : Феникс, 2006. – 352 с.
2. **Лебедев, С. А.** Философия науки: словарь основных терминов [Текст] / С. А. Лебедев. – М. : Академический проект, 2004. – 320 с.
3. **Никитич, Л. А.** История и философия науки [Текст] : учеб. пособие для студентов и аспирантов вузов / Л. А. Никитич. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2008. – 335 с.

4. **Некрасов, С. И.** Философия науки и техники: тематический словарь [Текст] / С. И. Некрасов, Н. А. Некрасова. – Орел : ОГУ, 2010. – 424 с.

5. **Розов, М. А.** Философия науки и техники [Текст] / М. А. Розов, В. Г. Горохов, В. С. Степин. – М. : Гардарики, 1996. – 220 с.

Основні поняття з теми

Закономірності розвитку науки являють собою стійкі тенденції, що прослідковуються на кожному новому етапі наукового розвитку. Серед них виокремлюють поєднання еволюційних етапів із революційними змінами, експоненціальне зростання наукової інформації, збільшення вагомості наукового знання в системі культури, відносну самостійність науки, взаємозв'язок наукових галузей, що дозволяє їх використання у міждисциплінарному полі.

Класичний тип раціональності являє собою особливий тип мислення, який заснований на тому, що можливо побудувати остаточно істинні уявлення про сутність світу. Мислення виключає об'єкт з фізичної реальності, намагаючись досягнути його істинну природу. Провідну роль відіграють ідеї механіцизму.

Наукова картина світу – сукупні знання про об'єктивну реальність, що формуються під впливом фундаментальних законів та утворюють множинність онтологічних тверджень науки певного історичного періоду.

Наукова революція – етап розвитку науки, пов'язаний з перебудовою дослідницьких стратегій, що корелюються з фундаментальними основами науки.

Некласичний тип раціональності являє собою особливу роботу мислення з відтворення властивостей об'єкта, включеного у людську діяльність, при цьому будь-які образи

об'єкта співвідносяться з історичними засобами його вивчення. Мислення в даному випадку детерміновано соціальним розвитком. Відбувається відмова від прямолінійного онтологізму, розуміється відносна істинність теорій, розроблених на тому чи іншому етапі розвитку науки.

О постнекласичному типі раціональності відбувається зміна самого характеру наукової діяльності, пов'язана з комп'ютерними засобами обробки та передачі інформації. Для даного типу раціональності характерними є міждисциплінарні форми дослідницької діяльності, що доповнюються комплексними науково-дослідницькими програмами, які виконуються колективом вчених із різних галузей знань.

Принцип системності – вимога розгляду будь-якого об'єкта дослідження як системи. Вивчення багатоманітних зв'язків об'єкта з метою представлення його як цілісної системи для побудови єдиної теоретичної картини. Принцип системності має евристичне значення, оскільки дозволяє екстраполювати загальні принципи та закономірності системи на об'єкт дослідження.

Управління наукою – комплекс юридичних, економічних, організаційних, наукових заходів на державному та недержавному рівнях, спрямованих на підвищення ефективності науки та популяризацію наукової діяльності в цілому.

Етика науки – галузь філософського знання, метою якого є дослідження моральних аспектів наукової діяльності. Р. К. Мертоном були виділені чотири основні цінності науки: універсалізм (істинність знання не залежить від будь-яких факторів), наукове знання є надбанням людства, безкорисність (стимулом роботи вченого є виключно пошук істини, а не бажання слави та нагород), відповідальність (вчений несе відповідальність за якісно виконану власну роботу та за адекватну оцінку роботи колег).

**Тема 2.2. Становлення постнекласичного типу
наукової раціональності
(лекція)**

Становлення постнекласичного типу світосприйняття: усунення лінійної однозначності, створення ноосферного синтезу всього корпусу знань, розвиток холістичного світосприйняття. Імператив освіти: стійкий розвиток людства через формування постнекласичного типу світосприйняття.

Основні характеристики постнекласичної науки: індетермінізм, випадковість, холізм, плюралізм. Інтертекст та гіпертекст як базисна лінгвістична характеристика наукового пізнання. Когнітивний екстерналізм та гуманізм у науці. Інтеграція синергетики в сучасні науки: екстраполяція її принципів нелінійності та самоорганізації.

Література для підготовки

1. **Кохановский, В. П.** Философия науки в вопросах и ответах [Текст] : учеб. пособие для аспирантов / В. П. Кохановский. – Ростов н/Д : Феникс, 2006. – 352 с.

2. **Лебедев, С. А.** Философия науки: словарь основных терминов [Текст] / С. А. Лебедев. – М. : Академический проект, 2004. – 320 с.

3. **Никитич, Л. А.** История и философия науки [Текст] : учеб. пособие для студентов и аспирантов вузов / Л. А. Никитич. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2008. – 335 с.

4. **Некрасов, С. И.** Философия науки и техники: тематический словарь [Текст] / С. И. Некрасов, Н. А. Некрасова. – Орел : ОГУ, 2010. – 424 с.

5. **Розов, М. А.** Философия науки и техники [Текст] / М. А. Розов, В. Г. Горохов, В. С. Степин. – М. : Гардарики, 1996. – 220 с.

Основні поняття з теми

Багатозначна логіка – тип формальної логіки, який відходить від класичної інтерпретації двозначності, за якого твердження може бути або "істинне", або "неістинне". Багатозначна логіка передбачає використання трьох і більше значень, при цьому логічний закон виключення третього не діє. Тобто будь-яке припущення може бути "істинним", "неістинним" або "невизначеним". Наприклад, "Студенти взимку поїдуть до Карпат" – до даної події висловлювання не є "істинним" або "неістинним", воно можливе.

Гіпертекст належить до базисних понять постмодерністської філософії науки та являє собою достатньо широку багатозначну мовну соціокультурну діяльність. З іншого боку, гіпертекст являє собою системну ієрархію текстів, пов'язаних між собою перехресними посиланнями таким чином, що він розуміється як єдність та множина одночасно.

Дискурс являє собою будь-який письмовий текст, що розглядається у тісному зв'язку з соціокультурним контекстом та є поступовим розгортанням процесу мислення, виявленого у судженнях. На сучасному етапі розвитку філософії науки науковий дискурс розглядається як основний предмет її дослідження.

Інноваційна діяльність – процес, спрямований на комерціалізацію наукових знань шляхом поєднання наукових, технологічних, фінансових, організаційних та комерційних процесів. Результатом даної діяльності є створення нових товарів та послуг.

Лінійне мислення – принцип мислення, за якого будь-який вплив на об'єкт має викликати в нього відповідь, пропорційну силі зазначеного впливу. Принцип лінійного мислення заснований на принципі суперпозиції та теоремі єдності.

Лінійне мислення виступає основою класичної наукової раціональності, опозицією до нього є нелінійне мислення.

Нелінійне мислення виходить з того, що всі системи нелінійні, а сума впливів на систему не дорівнює сумі відгуків системи на вплив. Принцип суперпозиції не діє у випадку, якщо вплив на систему незначний, вона не буде помічати його. А якщо вплив завеликий, то система не буде на нього реагувати. Нелінійне мислення є основним принципом синергетики.

Нелінійна наука – науковий напрям, присвячений вивченню процесів у нелінійних системах, серед яких синергетика, термодинаміка необоротних процесів, теорія катастроф. Методи нелінійної науки широко використовуються в наукових дослідженнях у сфері освіти, футурології, демографії та ін.

Самоорганізація – основне поняття синергетики, що відображає спонтанний перехід від старих до нових структур, які володіють новими якостями та знаменують перехід системи на новий рівень свого розвитку. Самоорганізація може призвести до стійкого стану системи – атрактора, з іншого боку, можуть відбуватися подальші перебудови – біфуркації.

Тема 2.3. Класичний і некласичний тип наукової раціональності (семінарське заняття)

Питання для обговорення

1. Наукові революції як перебудова основ науки.
2. Перша наукова революція і формування класичного типу наукової раціональності.
3. Зміни в класичній раціональності, внесені в ході наукової революції першої половини XIX століття.
4. Формування некласичного типу раціональності в кінці XIX–першій половині XX ст.

Література для підготовки

1. История и философия науки [Текст] : учеб. пособие / под ред. Н. В. Бряник. – Екатеринбург : Изд-во УФУ, 2014. – 382 с.
2. История и философия науки [Текст] : учеб. пособие / под ред. Ю. В. Крянева и Л. Е. Моториной. – М. : Альфа-М, 2011. – 416 с.
3. История и философия науки [Текст] : учеб. пособие для аспирантов / под ред. А. С. Мамзина. – СПб. : Питер, 2008. – 304 с.
4. **Князев, Н. А.** Философские проблемы исследования сущности и существования науки [Текст] : монография / Н. А. Князев. – Красноярск : Из-во СГАУ, 2008. – 272 с.
5. **Кохановский, В. П.** Основы философии науки [Текст] : учеб. пособие для аспирантов / В. П. Кохановский [и др.]. – Ростов н/Д : Феникс, 2008. – 603 с.
6. **Лебедев, С. А.** Философия науки: словарь основных терминов [Текст] / С. А. Лебедев. – М. : Академический проект, 2004. – 320 с.
7. **Микешина, Л. А.** Философия науки: современная эпистемология [Текст] : учеб. пособие / Л. А. Микешина. – М. : Прогресс-Традиция, 2005. – 464 с.
8. **Никитич, Л. А.** История и философия науки [Текст] : учеб. пособие для студентов и аспирантов вузов / Л. А. Никитич. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2008. – 335 с.
9. **Никифоров, А. Л.** Философия науки: история и методология [Текст] / А. Л. Никифоров. – М. : Прогресс-Традиция, 1998. – 320 с.
10. **Степин, В. С.** Философия науки и техники / В. С. Степин, В. Г. Горохов, М. А. Розов. – М. : Гардарики, 1996. – 544 с.
11. **Торосян, В. Г.** История и философия науки : учебник для вузов / В. Г. Торосян. – М. : Владос, 2012. – 368 с.
12. Философия науки [Текст] : учеб. пособие для вузов / под ред. С. А. Лебедева. – М. : Академический Проект, 2007. – 731 с.

Тестові завдання

1. Етапи розвитку наукового знання, пов'язані з перебудовою дослідницьких стратегій, які задаються основами науки, отримали назву:

- а) тип раціональності;
- б) наукова картина світу;
- в) організована наука;
- г) наукова революція.

2. Уявлення про мету наукової діяльності і способи її досягнення – це:

- а) ідеали та методи наукового дослідження;
- б) наукова картина світу;
- в) філософські ідеї та принципи;
- г) наукова революція.

3. Цілісна система уявлень про світ, його загальні властивості та закономірності, що формуються на основі наукових понять і законів – це:

- а) ідеали та методи наукового дослідження;
- б) наукова картина світу;
- в) філософські ідеї і принципи;
- г) наукова революція.

4. Науковий тип раціональності, який сформувався в європейському суспільстві у XVII ст. протягом першої наукової революції, став результатом відмови науки від:

- а) філософських ідей і принципів пізнання;
- б) гносеології;
- в) метафізики;
- г) когнітивної психології.

5. Наукова раціональність, що затвердилася в європейському суспільстві протягом першої наукової революції, в літературі часто називається:

- а) механістичною;
- б) девіантною;
- в) урбаністичною;
- г) релевантною.

6. Ідеал механічної редуції, тобто зведення всіх явищ і процесів до механічних взаємодій, є складовою частиною:

- а) античного типу раціональності;
- б) класичного типу наукової раціональності;
- г) некласичного типу наукової раціональності;
- д) постнекласичного типу наукової раціональності.

7. Принцип еволюції (розвитку) затвердився в науковій раціональності в результаті:

- а) першої наукової революції (XVII ст.);
- б) другої наукової революції (перша половина XIX ст.);
- в) третьої наукової революції (кінець XIX – перша половина XX ст.);
- г) четвертої наукової революції (остання третина XX – початок XXI ст.).

8. Особливістю дослідницьких програм третьої наукової революції (кінець XIX – перша половина XX ст.) є вивчення:

- а) механічних та фізичних систем;
- б) систем, які історично розвиваються;
- г) макрооб'єктів;
- д) об'єктів мікросвіту.

9. Концепція відносності істини затвердилася в науковій раціональності протягом:

- а) першої наукової революції (XVII ст.);
- б) другої наукової революції (перша половина XIX ст.);

в) третьої наукової революції (кінець XIX–перша половина XX ст.);

г) четвертої наукової революції (остання третина XX–початок XXI ст.).

10. Становленню некласичного типу наукової раціональності найбільшою мірою сприяли досягнення у таких галузях знань, як:

- а) фізика, біологія та хімія;
- б) механіка і фізика;
- в) гуманітарні науки;
- г) машинобудування та енергетика.

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення терміна "наукова революція".
2. Що є головними компонентами основ науки?
3. У результаті чого протягом наукової революції може відбутися перебудова основ науки?
4. Охарактеризуйте особливості формування класичного типу наукової раціональності протягом першої наукової революції.
5. Чим принципово відрізняється науковий тип раціональності від античного?
6. Які основи античної раціональності збереглися в науковій раціональності?
7. Назвіть зміни у філософському розумінні тотожності мислення і буття, які сталися при переході від античної раціональності до наукової.
8. Охарактеризуйте зміни в класичній раціональності, внесені протягом наукової революції першої половини XIX ст.
9. Поясніть особливості формування некласичного типу раціональності в кінці XIX–першій половині XX ст.
10. Поясніть сутність концепції відносності істини та ідеї "непрозорості" буття.

Теми для доповідей

1. Зародження і розвиток класичної науки.
2. Класична наука як епіцентр новоєвропейської культури.
3. Картина світу новоєвропейської науки.
4. Соціальний статус та етос класичної науки. Людина науки.
5. Розвиток некласичної науки у першій половині XX ст.
6. Особливості експерименту некласичної науки.
7. Картина світу некласичної науки.

Тема 2.4. Сучасна глобальна наукова революція як становлення нелінійної науки та постнекласичного типу наукової раціональності (семінарське заняття)

Питання для обговорення

1. Відмітні особливості постнекласичного типу наукової раціональності.
2. Головні характеристики сучасної, постнекласичної науки.
3. Освоєння синергетичних систем саморозвитку та нові стратегії наукового пошуку.
4. Глобальний еволюціонізм і сучасна наукова картина світу.

Література для підготовки

1. История и философия науки [Текст] : учеб. пособие для аспирантов / под ред. А. С. Мамзина. – СПб. : Питер, 2008. – 304 с.
2. **Кисляков, В. П.** Вступ до філософії науки [Текст] : навч. посібник / В. П. Кисляков, О. М. Дрожанова, О. П. Ступак. – Миколаїв : НУК, 2011. – 125 с.
3. **Кохановский, В. П.** Основы философии науки [Текст] : учеб. пособие для аспирантов / В. П. Кохановский [и др.]. – Ростов н/Д : Феникс, 2008. – 603 с.

4. **Кохановский, В. П.** Философия для аспирантов [Текст] : учеб. пособие / В. П. Кохановский, Е. В. Золотухина, Т. Г. Лешкевич, Т. Б. Фатхи. – Ростов н/Д : Феникс, 2003. – 448 с.
5. **Лебедев, С. А.** Философия науки: словарь основных терминов [Текст] / С. А. Лебедев. – М. : Академический проект, 2004. – 320 с.
6. **Никитич, Л. А.** История и философия науки [Текст] : учеб. пособие для студентов и аспирантов вузов / Л. А. Никитич. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2008. – 335 с.
7. **Огурцов, А. П.** Философия науки: XX век. Концепции и проблемы. Ч.2. Философия науки: наука в социокультурной системе [Текст] / А. П. Огурцов. – СПб. : Мир, 2011. – 494 с.
8. **Пригожин, И.** Порядок из хаоса: новый диалог человека с природой [Текст] / И. Пригожин, И. Стенгерс. – М. : Прогресс, 1986. – 432 с.
9. **Пригожин И.** Конец определенности: время, хаос и новые законы природы [Текст] / И. Пригожин. – Ижевск : НИЦ "РХД", 2000. – 208 с.
10. **Степин, В. С.** Философия науки: общие проблемы [Текст] : учебник для аспирантов и соискателей ученой степени кандидата наук / В. С. Степин. – М. : Гардарики, 2006. – 384 с.
11. **Торосян, В. Г.** История и философия науки [Текст] : учебник для вузов / В. Г. Торосян. – М. : Владос, 2012. – 368 с.
12. Философия науки: учеб пособие для вузов [Текст] / под ред. С. А. Лебедева. – М. : Академический Проект, 2007. – 731 с.

Тестові завдання

1. Об'єктами вивчення постнекласичної науки є:

- а) механічні та фізичні системи;
- б) системи, які історично розвиваються;
- в) макрооб'єкти;
- г) об'єкти мікросвіту.

2. У постнекласичній науці провідною методологічною концепцією в розумінні і поясненні систем, які історично розвиваються, є:

- а) механіка;
- б) фізика;
- в) гносеологія;
- г) синергетика.

3. В теорії синергетики стани нестійкої рівноваги самоорганізовуваної системи, в яких вона має віяловий набір можливостей подальшої зміни, називаються:

- а) точками біфуркації;
- б) точками фазового переходу;
- в) науковими революціями;
- г) критичними точками.

4. Науковий принцип, який використовується у фізиці і космології і який стверджує, що конструкція існуючого світу сприяє можливості появи людини, називається:

- а) синергетичним;
- б) екологічним;
- в) антропним;
- г) мізантропним.

5. Відмова від ціннісно-нейтрального дослідження і використання елементів метафізики є характерними для:

- а) класичного типу наукової раціональності, встановленого протягом першої наукової революції;
- б) класичного типу наукової раціональності, встановленого протягом другої наукової революції;
- в) некласичного типу наукової раціональності;
- г) постнекласичного типу наукової раціональності.

6. Принцип (ідея) поєднаної, взаємообумовленої зміни систем або частин всередині цілого називається:

- а) принципом еволюції;
- б) принцип коеволюції;
- в) принципом регресу;
- г) синергетичним принципом.

7. Ознака самоорганізовуваної системи, яка визначає безліч шляхів її еволюції і можливість вибору з цих альтернатив, називається:

- а) відкритість;
- б) нелінійність;
- в) когерентність;
- г) гнучкість структури.

8. Ознака самоорганізовуваної системи, яка визначає узгоджене протікання в часі процесів у даній системі, називається:

- а) відкритість;
- б) нелінійність;
- в) когерентність;
- г) гнучкість структури.

9. Три найважливіші концептуальні напрями в науці XX ст. стали визначальними в обґрунтуванні теорії універсального (глобального) еволюціонізму:

- а) теорія нестационарного Всесвіту; синергетика; теорія біологічної еволюції;
- б) мікропроцесорні технології; синергетика; теорія ядерного синтезу;
- в) теорія біологічної еволюції; генні технології; синергетика;
- г) синергетика; теорія біологічної еволюції; нелінійна фізика.

10. Концепція універсального (глобального) еволюціонізму включає в себе такі чотири типи еволюції, об'єднуючи їх генетичною і структурною спадкоємністю:

- а) геологічну, генетичну, біологічну і соціальну;
- б) органічну, неорганічну, космічну та соціальну;
- в) геологічну, органічну, космічну та хімічну;
- г) космічну, хімічну, біологічну і соціальну.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть головні особливості постнекласичного типу наукової раціональності.
2. Дайте характеристику синергетиці як провідній у даний час методологічній концепції у розумінні систем, що історично розвиваються.
3. Як вплинув розвиток космології у ХХ ст. на становлення постнекласичного типу наукової раціональності?
4. Які риси античної раціональності були у ХХ ст. включені до складу наукової раціональності?
5. Назвіть головні характеристики сучасної, постнекласичної науки.
6. Дайте характеристику принципу коеволюції. Як цей принцип використовується в сучасній науці?
7. Назвіть основні ознаки самоорганізовуваних систем.
8. Поясніть особливості реалізації принципу методологічного плюралізму в сучасній науці.
9. Поясніть сутність антропного принципу.
10. Що в рамках синергетики розуміється під термінами "порядок" і "хаос"?

Теми для доповідей

1. Етичні проблеми сучасної науки. Криза ідеалу ціннісно-нейтрального наукового дослідження.

2. Комп'ютеризація науки, її проблеми та наслідки.
3. Пліуралізм наукового пізнання.
4. Адекватність та еквівалентність альтернатив у науковому пізнанні.
5. Постнекласичне поняття елементарності.
6. Життя як самоорганізація.
7. Антропний принцип, його світоглядне та методологічне значення.

**Тема 2.5. Сучасні методології наукових досліджень.
Філософський вимір інновацій
(семінарське заняття)**

Питання для обговорення

1. Роль міждисциплінарного комплексу програм у вивченні об'єктів.
2. Парадигма цілісності, усвідомлення необхідності глобального всебічного погляду на світ.
3. Впровадження в наукове дослідження ідей та методів синергетики, стихійно-спонтанного структурогенеза.
4. Темпоральний фактор у науковому дослідженні.

Література для підготовки

1. История и философия науки [Текст] : учеб. пособие для аспирантов / под ред. А. С. Мамзина. – СПб. : Питер, 2008. – 304 с.
2. **Кохановский, В. П.** Основы философии науки [Текст] : учеб. пособие для аспирантов / В. П. Кохановский [и др.]. – Ростов н/Д : Феникс, 2008. – 603 с.
3. **Лебедев С. А.** Философия науки : словарь основных терминов [Текст] / С. А. Лебедев. – М. : Академический проект, 2004. – 320 с.

4. **Микешина Л. А.** Философия науки: современная эпистемология [Текст] : учеб. пособие / Л. А. Микешина. – М. : Прогресс-Традиция, 2005. – 464 с.

5. **Никитич Л. А.** История и философия науки [Текст] : учеб. пособие для студентов и аспирантов вузов / Л. А. Никитич. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2008. – 335 с.

6. Основы философии науки [Текст] : учеб. пособие / под ред. С. А. Лебедева. – М. : Академический проект, 2005. – 544 с.

7. **Розов, М. А.** Философия науки в новом видении [Текст] / М. А. Розов. – М. : Новый хронограф, 2012. – 440 с.

8. **Степин, В. С.** Философия науки и техники [Текст] / В. С. Степин, В. Г. Горохов, М. А. Розов. – М. : Гардарики, 1996. – 544 с.

9. **Торосян, В. Г.** История и философия науки [Текст] : учеб. для вузов / В. Г. Торосян. – М. : Владос, 2012. – 368 с.

10. **Ушаков, Е. В.** Введение в философию и методологию науки [Текст] : учебник / Е. В. Ушаков. – М. : Изд-во "Экзамен", 2005. – 528 с.

11. Философия для аспирантов [Текст] : учеб. пособие / В. П. Кохановский, Е. В. Золотухина, Т. Г. Лешкевич, Т. Б. Фатхи. – Ростов н/Д : Феникс, 2003. – 448 с.

12. Философия науки [Текст] : учеб. пособие для вузов / под ред. С. А. Лебедева. – М. : Академический Проект, 2007. – 731 с.

Тестові завдання

1. Сучасна методологія наукового дослідження базується на прийнятті наукового знання як:

- а) принципово інтерсуб'єктивного і деперсоніфікованого;
- б) частини метафізики;
- в) прояви порядку в хаосі;
- г) такого, що знаходиться на межі емпіричного і теоретичного.

2. Відокремлення методології від філософії і надбання нею самостійного статусу датують:

- а) XVII сторіччям;
- б) кінцем XIX–початком XX ст.;
- в) 50–60-ми роками XX ст.;
- г) кінцем XX–початком XXI ст.

3. "Плаваючий" системний об'єкт, який характеризується тим, що може з'являтися, утворюватися, а може і зникнути, розпастися, який не репрезентує всі свої елементи одночасно, а немов подає їх своєрідним "чуттєво-понадчуттєвим" чином, у методології наукового пізнання називається:

- а) флуктуацією;
- б) точкою біфуркації;
- в) аттрактором;
- г) куматоїдом.

4. Дослідження, що спираються на методологію міждисциплінарних досліджень, але передбачають вивчення індивідуальних суб'єктів, локальних групових світоглядів і ситуацій, які не вписуються в усталені канони пояснення, у методології наукового пізнання називають:

- а) інтерактивними дослідженнями;
- б) ситуаційними дослідженнями ("case studies");
- в) біфуркаційними дослідженнями;
- г) локально-груповими дослідженнями.

5. У методології наукового пізнання розрізняють два типи ситуаційних досліджень:

- а) інтерактивні та гіпотетичні;
- б) локальні та узагальнені;
- в) біфуркаційні і флуктуаційні;
- г) текстуальні і польові.

6. Умовивід від емпіричних фактів до гіпотези, що їх пояснює ("умовивід до найкращого пояснення фактів"), називається:

- а) індукцією;
- б) дедукцією;
- в) абдукцією;
- г) інтертекстуальністю.

7. Постаналітичний спосіб мислення в сучасній методології наукового дослідження проявляється через:

- а) історико-критичну реконструкцію теорії та рахування залежності теорії від політики;
- б) використання синергетики як провідної методологічної концепції;
- в) відмову від традиційних методів дослідження;
- г) урахування взаємозв'язку теорії і практики.

8. Відповідно до Г. Х. фон Вригта, телеономічна традиція в філософії науки, яка створює ефект розуміння і пов'язана з гуманітарними науками, історично сходиться до:

- а) Аристотеля;
- б) Коперника;
- в) Галілея;
- г) Ньютона.

9. Відповідно до Г. Х. фон Вригта, каузальна традиція у філософії науки, яка створює ефект пояснення і пов'язана з природничими науками, історично сходиться до:

- а) Аристотеля;
- б) Коперника;
- в) Галілея;
- г) Ньютона.

10. Сукупність ряду синтетичних, інтегративних способів, що виникли як результат поєднання елементів різних рівнів методології і націлені головним чином на стик наукових дисциплін, називається:

- а) методами синергетичного дослідження;
- б) біфуркаційними методами;
- в) міжстиковими методами;
- г) методами міждисциплінарного дослідження.

Питання для самоконтролю

1. На чому базується сучасна методологія наукового дослідження?
2. Поясніть, у результаті чого відбувся відхід методології наукового дослідження від проблемного поля філософії в самостійну сферу.
3. Назвіть проблеми, які покликана вирішувати сучасна методологія.
4. Поясніть зміст постулату "проти підміни методів".
5. Поясніть значення терміна "куматоїд".
6. Поясніть сутність ситуаційних досліджень ("case studies").
7. Порівняйте між собою два типи ситуаційних досліджень.
8. Що означає термін "абдукція"? Як він використовується в сучасному науковому дослідженні?
9. Назвіть основні риси сучасних методологічних новацій.
10. Поясніть сутність "методологічних бар'єрів".

Теми для доповідей

1. Новий понятійний і категоріальний апарат постнекласичної науки, який відображає нестабільність і невизначеність навколишнього світу.
2. Посилення значення нетрадиційних засобів і методів дослідження в сучасній науці.

3. Зміна значення категорій "об'єктивність" і "суб'єктивність", зближення методів природничих і соціальних наук у постнекласичній науці.

4. Використання у сучасному науковому дослідженні багатоальтернативної, розгалуженої прогностики.

5. Методологічна інерція як різновид методологічного бар'єра.

Модуль 3. СУЧАСНІ ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ПІЗНАННЯ

Тема 3.1. Епістемологічні моделі сучасного наукового дискурсу

(лекція)

Суб'єкт-об'єктна гносеологія Р. Декарта, Дж. Локка, І. Канта. Переворот у традиційній теорії пізнання Л. Вітгенштейна, М. Гайдегера, Дж. Дьюї. Критика К. Поппером традиційної теорії пізнання як "філософії віри". Особливості теорії пізнання в природничих, математичних та гуманітарних науках. Розвиток еволюційної епістемології. Наслідки лінгвістичного повороту в філософії для теорії пізнання. Постмодернізм та зміна ставлення до проблеми знання. Вплив герменевтичних ідей на розвиток сучасної епістемології.

Література для підготовки

1. **Князев, Н. А.** Философские проблемы исследования сущности и существования науки [Текст] : монография / Н. А. Князев. – Красноярск : Из-во СГАУ, 2008. – 272 с.
2. **Микешина, Л. А.** Философия науки: Эпистемология. Методология. Культура [Текст] / Л. А. Микешина. – М. : Издательский дом международного университета, 2006. – 445 с.
3. **Огурцов, А. П.** Философия науки: XX век. Концепции и проблемы. Ч.2. Философия науки: наука в социокультурной системе [Текст] / А. П. Огурцов. – СПб. : Мир, 2011. – 494 с.

4. **Пригожин, И.** Порядок из хаоса: новый диалог человека с природой [Текст] / И. Пригожин, И. Стенгерс. – М. : Прогресс, 1986. – 432 с.

5. **Торосян, В. Г.** История и философия науки [Текст] : учеб. для вузов / В. Г. Торосян. – М. : Владос, 2012. – 368 с.

Основні поняття з теми

Суб'єкт-об'єктна гносеологія визначає опозицію суб'єкта та об'єкта як основу "науковості"; все, що знаходиться поза рамками даної опозиції, визначається як ірраціональне і таке, що не входить до розгляду теорією пізнання. Засновниками даного типу гносеології є Р. Декарт, Дж. Локк, І. Кант.

Теорія пізнання (у гуманітарному дискурсі) являє собою форму організації наукового знання, що оперує абстрактними поняттями "суб'єкта", "об'єкта" та "істини".

Еволюційна епістемологія розглядає моделі еволюції та самоорганізації складних систем стосовно дослідження росту наукового знання, враховуючи фактори культури та соціуму. Розробниками еволюційної епістемології вважаються К. Поппер та С. Тулмін.

Лінгвістичний поворот – зміна характеру філософських досліджень, відхід від класичного аналізу структур свідомості до вивчення структур мови, при цьому теорія пізнання замінюється на теорію значення.

Некласична епістемологія розробляється під впливом постмодерністського підходу, за якого усувається поняття монізму та універсалізації, відбувається критика фундаменталізму, стверджується багатоплановість сприйняття та опису реальності.

Сучасна епістемологія (вплив герменевтичної традиції) передбачає широке використання інтерпретації різного типу

змісту при здійсненні пізнавальної діяльності та в процесі формування знання. Стверджується, що будь-яке пізнання можливе лише в діалозі, у взаємодії "Я" і "Ти".

Тема 3.2. Специфіка соціогуманітарного дискурсу (семінарське заняття)

Питання для обговорення

1. Суб'єкт і об'єкт соціально-гуманітарного пізнання.
2. Роль філософії у формуванні і розвитку соціально-гуманітарного знання.
3. Природа цінностей та їх роль у соціально-гуманітарному пізнанні.
4. Життя як категорія соціально-гуманітарних наук.

Література для підготовки

1. **Бессонов, Б. Н.** История и философия науки [Текст] : учеб. пособие / Б. Н. Бессонов. – М. : ИД Юрайт, 2010. – 395 с.
2. История и философия науки [Текст] : учеб. пособие / под ред. Н. В. Бряник. – Екатеринбург : Изд-во УФУ, 2014. – 382 с.
3. История и философия науки [Текст] : учеб. пособие / под ред. Ю. В. Крянева и Л. Е. Моториной. – М. : Альфа-М, 2011. – 416 с.
4. История и философия науки [Текст] : учеб. пособие для аспирантов / под ред. А. С. Мамзина. – СПб. : Питер, 2008. – 304 с.
5. История и философия науки [Текст] : учеб. пособие для магистров, соискателей и аспирантов / Л. А. Зеленов, А. А. Владимиров, В. А. Щуров. – М. : Флинт-Наука, 2011. – 325 с.
6. **Кохановский, В. П.** Основы философии науки: учеб. пособие для аспирантов / В. П. Кохановский [и др.]. – Ростов н/Д : Феникс, 2008. – 603 с.

7. **Лебедев, С. А.** Философия науки: словарь основных терминов [Текст] / С. А. Лебедев. – М. : Академический проект, 2004. – 320 с.

8. **Никитич, Л. А.** История и философия науки [Текст] : учеб. пособие для студентов и аспирантов вузов / Л. А. Никитич. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2008. – 335 с.

9. **Огурцов, А. П.** Философия науки: XX век. Концепции и проблемы. Ч.2. Философия науки: наука в социокультурной системе [Текст] / А. П. Огурцов. – СПб. : Мир, 2011. – 494 с.

10. **Торосян, В. Г.** История и философия науки [Текст] : учеб. для вузов / В. Г. Торосян. – М. : Владос, 2012. – 368 с.

11. Философия науки в вопросах и ответах [Текст] : учеб. пособие для аспирантов / В. П. Кохановский [и др.]. – Ростов н/Д : Феникс, 2006. – 352 с.

12. **Штанько, В. И.** Философия и методология науки [Текст] : учеб. пособие для аспирантов и магистрантов естественнонаучных и технических вузов / В. И. Штанько. – Харьков: ХНУРЭ, 2002. – 292 с.

Тестові завдання

1. Об'єктом соціально-гуманітарного пізнання є:

- а) людина або група людей, що ведуть дослідження;
- б) людська діяльність, її форми та результати;
- в) відомості про природу і навколишню дійсність;
- г) той, хто пізнає.

2. Суб'єктом соціально-гуманітарного пізнання є:

- а) людина або група людей, що ведуть дослідження;
- б) людська діяльність, її форми та результати;
- в) відомості про природу і навколишню дійсність;
- г) те, що пізнається.

3. Рівень соціально-гуманітарного пізнання, що характеризує буття суспільства, а також включеність соціального суб'єкта в суспільні системи, називається:

- а) онтологічним;
- б) аксіологічним;
- в) гносеологічним;
- г) соціальним.

4. Рівень соціально-гуманітарного пізнання, який пов'язаний з цінностями різного роду і визначає форми, методи і характер інтерпретації результатів, називається:

- а) онтологічним;
- б) аксіологічним;
- в) гносеологічним;
- г) соціальним.

5. Рівень соціально-гуманітарного пізнання, на якому вирішуються питання про шляхи реалізації пізнання соціальних процесів і станів, можливості і межі цього пізнання, називається:

- а) онтологічним;
- б) аксіологічним;
- в) гносеологічним;
- г) соціальним.

6. Наукове співтовариство (об'єднання вчених, що працюють в одному напрямку і використовують у цілому спільні теоретико-методологічні принципи і способи розв'язання проблем) є різновидом:

- а) індивідуального об'єкта пізнання;
- б) колективного об'єкта пізнання;
- в) індивідуального суб'єкта пізнання;
- г) колективного суб'єкта пізнання.

7. Ціннісні фактори у науковому пізнанні реалізуються через:

- а) пристрасті, інтереси, емоції та ідеали, властиві суб'єкту пізнання;
- б) колективну форму пізнання навколишнього світу;
- в) об'єктивні закони навколишнього світу;
- г) інтереси, емоції і пристрасті об'єкта пізнання.

8. Соціальна відповідальність науки, матеріальні, ідеологічні, національні, релігійні, загальнолюдські інтереси відносяться до:

- а) евристичних ціннісних факторів наукового пізнання;
- б) процесуальних ціннісних факторів наукового пізнання;
- в) внутрішніх ціннісних факторів наукового пізнання;
- г) зовнішніх ціннісних факторів наукового пізнання.

9. Моральні вимоги дослідницької чесності, одержання нового знання, безкорисливого пошуку і відстоювання істини, заборони плагіату належать до:

- а) евристичних ціннісних факторів наукового пізнання;
- б) процесуальних ціннісних факторів наукового пізнання;
- в) внутрішніх ціннісних факторів наукового пізнання;
- г) зовнішніх ціннісних факторів наукового пізнання.

10. Ціннісні фактори, які в тій чи іншій мірі допомагають отримати рішення, виступаючи своєрідною підказкою для дослідника, наприклад, ідеали краси, гармонії, єдності, простоти знання, називаються:

- а) евристичними ціннісними факторами наукового пізнання;
- б) процесуальними ціннісними факторами наукового пізнання;
- в) внутрішніми ціннісними факторами наукового пізнання;
- г) зовнішніми ціннісними факторами наукового пізнання.

Питання для самоконтролю

1. Що є об'єктом соціально-гуманітарного пізнання?
2. Поясніть роль філософії у формуванні і розвитку соціально-гуманітарного знання.
3. Охарактеризуйте основні рівні соціально-гуманітарного пізнання з точки зору філософської рефлексії.
4. Поясніть взаємозв'язок індивідуального та колективного суб'єктів наукового пізнання.
5. Що розуміють під ціннісними факторами наукового пізнання? Назвіть деякі з них.
6. Як реалізуються ціннісні фактори у науковому пізнанні?
7. Які фактори відносять до ціннісних факторів об'єктної сторони пізнання?
8. Чим відрізняються зовнішні і внутрішні ціннісні фактори наукового пізнання?
9. Охарактеризуйте життя як категорію соціально-гуманітарного пізнання.
10. Охарактеризуйте філософію життя як філософську течію. Назвіть основних її представників.

Теми для доповідей

1. Сутність соціально-гуманітарного пізнання і його основні моделі.
2. Співвідношення соціально-гуманітарного і природничо-наукового пізнання.
3. Філософія історії як початковий етап розвитку соціально-гуманітарного пізнання.
4. Зародження і формування соціально-гуманітарних наук.
5. Специфіка засобів і методів соціально-гуманітарних наук.

**Тема 3.3. Антропологічні і суспільствознавчі інтенції
сучасної філософії та науки
(семінарське заняття)**

Питання для обговорення

1. Наука як відповідь на людські потреби.
2. Етос науки.
3. Соціальна відповідальність вченого.

Література для підготовки

1. **Баева, Л. В.** Философия науки [Текст] : учеб. пособие для аспирантов / Л. В. Баева, П. Л. Карабущенко, А. П. Романова, Ю. В. Алтуфьев. – Астрахань : Изд-во АГУ, 2012. – 329 с.
2. История и философия науки [Текст] : учеб. пособие / под ред. Н. В. Бряник. – Екатеринбург : Изд-во УФУ, 2014. – 382 с.
3. История и философия науки [Текст] : учеб. пособие для аспирантов / под ред. А. С. Мамзина. – СПб. : Питер, 2008. – 304 с.
4. История и философия науки [Текст]: учеб. пособие для магистров, соискателей и аспирантов / Л. А. Зеленов, А. А. Владимиров, В. А. Щуров. – М. : Флинт-Наука, 2011. – 325 с.
5. **Лебедев, С. А.** Философия науки [Текст] : словарь основных терминов / С. А. Лебедев. – М. : Академический проект, 2004. – 320 с.
6. **Огурцов, А. П.** Философия науки: XX век. Концепции и проблемы. Ч.2. Философия науки: наука в социокультурной системе [Текст] / А. П. Огурцов. – СПб. : Мир, 2011. – 494 с.
7. Основы философии науки [Текст] : учеб. пособие / под ред. С. А. Лебедева. – М. : Академический проект, 2005. – 544 с.
8. Философия и методология науки [Текст] : учеб. пособие / под ред. В. И. Купцова. – М. : Аспект-Пресс, 1996. – 427 с.

9. Философия науки [Текст]: учеб. пособие для вузов / под ред. С. А. Лебедева. – М. : Академический Проект, 2007. – 731 с.

10. Философия для аспирантов [Текст] : учеб. пособие / В. П. Кохановский, Е. В. Золотухина, Т. Г. Лешкевич, Т. Б. Фатхи. – Ростов н/Д : Феникс, 2003. – 448 с.

11. Философия науки в вопросах и ответах [Текст] : учеб. пособие для аспирантов / В. П. Кохановский [и др.]. – Ростов н/Д : Феникс, 2006. – 352 с.

Тестові завдання

1. На думку американського психолога А. Маслоу, такі фундаментальні потреби людини, як потреба їсти, пити, пересуватися, захищати себе від негоди тощо, називаються:

- а) гносеологічними;
- б) антропологічними;
- в) культурологічними;
- г) вітальними.

2. Форма затребуваності науки сучасним суспільством, яка відповідає пізнавальній потребі людини, задовольняє її допитливість, займає і розважає, тобто здійснює функції, пов'язані з відпочинком і особистісним розвитком, називається:

- а) професійною науковою діяльністю;
- б) популяризованим науковим знанням;
- в) розробкою ідеологій (ціннісних установок і свідомо поділених поглядів);
- г) прагматичним використанням науки політикою.

3. Форма затребуваності науки сучасним суспільством, яка обумовлена її залежністю від військової і політичної влади, називається:

- а) професійною науковою діяльністю;
- б) популяризованим науковим знанням;
- в) розробкою ідеологій (ціннісних установок і свідомо поділених поглядів);
- г) прагматичним використанням науки політикою.

4. Форма затребуваності науки сучасним суспільством, яка покращує життя людей і знижує невизначеність їх існування, називається:

- а) професійною науковою діяльністю;
- б) популяризованим науковим знанням;
- в) розробкою ідеологій (ціннісних установок і свідомо поділених поглядів);
- г) прагматичним використанням науки політикою.

5. Відповідно до Р. Мертон, комплекс цінностей і норм, які відтворюються від покоління до покоління вчених і які є обов'язковими для людини науки, називається:

- а) логос науки;
- б) мова науки;
- в) етос науки;
- г) тезаурус науки.

6. На думку Р. Мертон, норми наукової етики базуються на таких чотирьох базових цінностях:

- а) універсалізм; спільність; незацікавленість; організований скептицизм;
- б) універсалізм; упорядкованість; цілеспрямованість; особистісна зацікавленість;
- в) незацікавленість; особистісна ініціатива; комунікативність; глобальність пошуку;
- г) спільність; універсалізм; практичне використання; егоцентризм.

7. Переконавання у тому, що природні явища, які вивчає наука, всюди протікають однаково і що істинність наукових тверджень повинна оцінюватися незалежно від віку, статі, раси, авторитету, титулів і звань тих, хто їх формулює, становить сутність норми наукової етики, яка називається:

- а) універсалізм;
- б) спільність;
- в) незацікавленість;
- г) організований скептицизм.

8. Переконавання у тому, що наукове знання має вільно ставати спільним надбанням (той, хто його вперше отримав, не має права монопольно володіти ним, хоча і має право претендувати на гідну оцінку колегами власного вкладу), становить сутність норми наукової етики, яка називається:

- а) універсалізм;
- б) спільність;
- в) незацікавленість;
- г) організований скептицизм.

9. Переконавання у тому, що кожен учений несе відповідальність за оцінення доброякісності того, що зроблено його колегами, і за те, щоб ця оцінка стала надбанням гласності, становить сутність норми наукової етики, яка називається:

- а) універсалізм;
- б) спільність;
- в) незацікавленість;
- г) організований скептицизм.

10. Переконавання у тому, що первинним стимулом діяльності вченого є безкорисливий пошук істини, вільний від міркувань особистої вигоди – завоювання слави, отримання грошової винагороди, становить сутність норми наукової етики, яка називається:

- а) універсалізм;
- б) спільність;
- в) незацікавленість;
- г) організований скептицизм.

Питання для самоконтролю

1. Поясніть ієрархію людських потреб, введену А. Маслоу, та їх зв'язок із розвитком науки.
2. Назвіть основні характеристики повсякденного світу, які визначають той факт, що наукове бачення не може стати надбанням кожної людини.
3. Дайте характеристику терміна "висока наука".
4. Поясніть особливості наукового та повсякденного розуміння навколишнього світу.
5. Розкрийте сутність основних форм, в яких сучасним суспільством затребується наука.
6. Поясніть необхідність існування норм наукової етики.
7. Що таке "етос науки"?
8. Навколо яких базових цінностей будуються сучасні норми наукової етики?
9. Поясніть сутність реалізації соціальної відповідальності вченого.
10. Поясніть, як змінювалася протягом часу етична оцінка наукової діяльності.

Теми для доповідей

1. Етичні норми наукової діяльності.
2. Науково-технічний прогрес і його моральні проблеми.
3. Об'єктивна логіка розвитку науки і відповідальність вченого.
4. Чи повинна обмежуватися свобода досліджень?
5. Етичне регулювання наукових досліджень.

**Тема 3.4. Специфіка та методологія
соціально-економічних досліджень**

(семінарське заняття)

Питання для обговорення

1. Поняття раціональності в економічній теорії.
2. Морально-філософські принципи підприємництва.
3. Естетичні аспекти підприємницької діяльності.

Література для підготовки

1. **Агапова, И. И.** История экономической мысли [Текст] : курс лекций / И. И. Агапова. – М. : ЭКМОС, 1998. – 248 с.
2. **Вудкок, М.** Раскрепощенный менеджер [Текст] / М. Вудкок, Д. Френсис. – М. : Дело, 1991. – 320 с.
3. История и философия науки [Текст] : учеб. пособие / под ред. Ю. В. Крынева и Л. Е. Моториной. – М. : Альфа-М, 2011. – 416 с.
4. История экономической мысли [Текст] / под ред. В. В. Круглова, Е. В. Балахоновой. – СПб. : Питер, 2008. – 240 с.
5. **Колпаков, В. А.** Социально-эпистемологические проблемы современного экономического знания [Текст] / В. А. Колпаков. – М. : Канон, 2008. – 207 с.
6. **Лебедев, С. А.** Философия науки : словарь основных терминов [Текст] / С. А. Лебедев. – М. : Академический проект, 2004. – 320 с.
7. **Мескон, М.** Основы менеджмента [Текст] / М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури. – М. : Дело, 1997. – 704 с.
8. **Торосян, В. Г.** История и философия науки [Текст] : учеб. для вузов / В. Г. Торосян. – М. : Владос, 2012. – 368 с.
9. **Хайек, Ф. А.** Пагубная самонадеянность: ошибки социализма [Текст] / Ф. А. Хайек. – М. : Новости, 1992. – 304 с.

10. **Шумпетер, Й.** Десять великих економістів: от Маркса до Кейнса [Текст] / Й. Шумпетер. – М. : Изд-во Инст. Гайдара, 2011. – 416 с.

11. **Шумпетер, Й.** Теория экономического развития / Й. Шумпетер. – М. : ДиректМедиа, 2008. – 356 с.

Тестові завдання

1. Переконання у тому, що всі соціальні інститути були і будуть результатом роботи людського розуму, оскільки вони утворені свідомо і цілеспрямовано для досягнення певної мети або призначення, є характерним для:

- а) мислителів XVII–XVIII ст. (Р. Декарт, Ф. Бекон, Т. Гоббс);
- б) Адама Сміта;
- в) Джона Стюарта Мілля;
- г) Фрідріха Августа фон Хайєка.

2. Людиною, яка, на думку більшості дослідників, розпочала формування економіки як науки, є:

- а) Томас Гоббс;
- б) Адам Сміт;
- в) Джон Стюарт Мілля;
- г) Фрідріх Август фон Хайєк.

3. Такі проблемні питання, як: домінування власного інтересу в мотивації поведінки; компетентність у справах, тобто володіння більшою інформацією, знанням про можливості вибору стосовно конкретних обставин місця і часу; реалістичність, заснована на значущості соціального становища людини, а також множинність факторів, які можуть впливати на її поведінку, були внесені в економічну теорію:

а) мислителями XVII–XVIII ст. (Р. Декарт, Ф. Бекон, Т. Гоббс);

- б) Адамом Смітом;
- в) Джоном Стюартом Міллем;
- г) Фрідріхом Августом фон Хайеком.

4. Вчення про заробітну плату, яке отримало в економічній теорії назву "залізний закон заробітної плати", було розроблене:

- а) Рене Декартом;
- б) Адамом Смітом;
- в) Джоном Стюартом Міллем;
- г) Давидом Рікардо.

5. Таке теоретико-методологічне нововведення, як розмежування законів виробництва і законів розподілу, було привнесене до економічної науки:

- а) Рене Декартом;
- б) Адамом Смітом;
- в) Джоном Стюартом Міллем;
- г) Давидом Рікардо.

6. Такі принципи, як: існують суворі однозначні закони розвитку економіки як цілісної системи; закони економіки повинні бути виведені з яких-небудь аксіом або точно встановлених базових фундаментальних фактів, є характерними для:

- а) класичної економічної теорії;
- б) економічної теорії Карла Маркса;
- в) неокласичної економічної теорії;
- г) сучасної економічної теорії.

7. Головним принципом економічної теорії марксизму є:

- а) принцип забезпечення державою загальних передумов для функціонування ринку;
- б) принцип "економічної людини";
- в) принцип раціональної організації народного господарства;

г) принцип максимізації (орієнтації на граничну корисність благ і найбільш ефективні результати).

8. Одним із фундаторів неокласичної економічної теорії, який вперше виконав її поділ на мікро- та макро-економіку, є:

- а) Вільфредо Парето;
- б) Альфред Маршалл;
- в) Герберт Саймон;
- г) Джон Гелбрейт.

9. Принцип оптимальності, згідно з яким оптимальним є такий стан економіки, коли за даних ресурсів, системи розподілу, запитів споживачів і рівні цін не можна поліпшити добробут одного економічного суб'єкта, не погіршивши стан інших економічних суб'єктів, був сформульований:

- а) Вільфредом Парето;
- б) Альфредом Маршаллом;
- в) Гербертом Саймоном;
- г) Джоном Гелбрейтом.

10. Такі принципи, як: зведення предмета економічної науки до вивчення раціонального розподілу ресурсів; залежність цінності товару від його корисності; пріоритет суб'єктивного підходу до досліджень; застосування математичного інструментарію; розв'язання статистичних задач, які обмежені коротким інтервалом часу, є характерними для:

- а) класичної економічної теорії;
- б) економічної теорії Карла Маркса;
- в) неокласичної економічної теорії;
- г) сучасної економічної теорії.

Питання для самоконтролю

1. Поясніть ставлення до поняття "раціональність" у класичній економічній теорії.
2. Поясніть особливості економічної теорії Адама Сміта.
3. Розкрийте основні положення критики економічної теорії марксизму Ф. фон Хайеком.
4. Назвіть основні принципи неокласичної теорії в економіці.
5. Поясніть сутність інституціоналізму як напряму економічної думки.
6. Що розуміється під суворою, "напівсильною" і слабкою формами раціональності?
7. Розкрийте сутність концепції "обмеженої раціональності" Герберта Саймона.
8. Поясніть визначення підприємництва як діяльності, орієнтованої на зміну соціальних відносин.
9. Розкрийте сутність тези американського економіста М. Фрідмена про соціальну відповідальність підприємців.
10. Розкрийте сутність класифікації типів взаємовідносин економічної діяльності та етики М. Бюшера.

Теми для доповідей

1. Аксіологічний аспект підприємницької діяльності.
2. Співвідношення соціального і морального в бізнесі.
3. Підприємництво і глобальна етика.
4. Принцип досконалості в підприємницькій діяльності.
5. Дизайн як зовнішньо-естетична сфера буття товару.

**Тема 3.5. Соціально-філософські характеристики
сучасних економічних систем
(семінарське заняття)**

Питання для обговорення

1. Моделі людини в економічній теорії.
2. Власність як предмет філософського аналізу.
3. Суб'єктне структурування господарської діяльності.

Література для підготовки

1. **Автономов, В. С.** Модель человека в экономической науке [Текст] / В. С. Автономов. – СПб. : Экономическая школа, 1998. – 230 с.
2. **Бентам, И.** Введение в основания нравственности и законодательства [Текст] / И. Бентам. – М. : РОССПЭН, 1998. – 416 с.
3. **Бункина, М. К.** Экономический человек [Текст] / М. К. Бункина. – М. : Дело, 2000. – 175 с.
4. История и философия науки [Текст] : учеб. пособие / под ред. Ю. В. Крынева и Л. Е. Моториной. – М. : Альфа-М, 2011. – 416 с.
5. История экономической мысли [Текст] / под ред. В. В. Круглова, Е. В. Балахоновой. – СПб. : Питер, 2008. – 240 с.
6. **Колпаков, В. А.** Социально-эпистемологические проблемы современного экономического знания / В. А. Колпаков. – М. : Канон, 2008. – 207 с.
7. **Лебедев, С. А.** Философия науки [Текст] : словарь основных терминов / С. А. Лебедев. – М. : Академический проект, 2004. – 320 с.
8. Русская философия собственности (XVII–XX вв.) [Текст] : сб. текстов / под ред. К. Исупова и М. Савкина. – СПб. : Ганза, 1993. – 512 с.

9. **Смит, А.** Исследование о природе и причинах богатства народов [Текст] / А. Смит. – М. : Эксмо, 2009. – 956 с.

10. **Торосян, В. Г.** История и философия науки [Текст] : учеб. для вузов / В. Г. Торосян. – М. : Владос, 2012. – 368 с.

11. **Тутов, Л. А.** Философия хозяйства: опыт духовного преображения [Текст] / Л. А. Тутов. – М. : ТЕИС, 2003. – 279 с.

Тестові завдання

1. Умовно загальне поняття, уявлення про людину як суб'єкта, який раціонально мислить і будує свої плани та дії на основі принципу отримання максимальної вигоди, в економічній теорії називається:

- а) "власний інтерес";
- б) "економічна людина";
- в) "дух в машині";
- г) "левіафан".

2. Принцип (рекомендація) у галузі державної політики: людина недосконала (егоїстична), тому нею треба керувати, вперше був сформульований в рамках економічної течії, яка називається:

- а) "меркантилізм";
- б) "моралізм";
- в) "утилітаризм";
- г) "історицизм".

3. Такі принципи, як: визначальна роль власного інтересу в мотивації економічної поведінки; компетентність (інформованість і кмітливість) економічного суб'єкта у власних справах; конкретність аналізу (облік класових відмінностей у поведінці та різних чинників добробуту) є характерними для моделі людини, яка в економічній теорії отримала назву:

- а) "робоча модель людини";
- б) "модель раціонального максимізатора добробуту";
- в) "модель людини історичної школи";
- г) "модель економічної людини".

4. На думку Єремії Бентама, єдино універсальною суспільною наукою повинна стати наука (мистецтво) досягнення добробуту, яка називається:

- а) утилітаризм;
- б) гедонізм;
- в) евдемоніка;
- г) меркантилізм.

5. У теорії цінностей представників "маргіналістської революції" в економічній думці принцип Є. Бентама (отримання максимальних насолод або найбільшого задоволення потреб) був доповнений принципом: задоволення, одержане індивідом від одиниці блага (корисність), зменшується зі зростанням кількості цих одиниць, які перебувають у його розпорядженні. Цей принцип називається:

- а) закон У. С. Джевонса;
- б) другий закон Л. М. Вальраса;
- в) закон К. Менгера;
- г) перший закон Г. Г. Госсена.

6. Поняття "нормальної діяльності", під якою розуміються звички і звичаї людей, що ретельно вивірені досвідом переваг і недоліків різних образів дій, введено в економічну теорію:

- а) Вільфредом Парето;
- б) Альфредом Маршаллом;
- в) Торстейном Вебленом;
- г) Джоном Гелбрейтом.

7. Засновником теорії інституціоналізму, що робить акцент на пошуку ефективних життєвих засобів, які призводять зростання технологічної майстерності, є:

- а) Вільфредо Парето;
- б) Альфред Маршалл;
- в) Торстейн Веблен;
- г) Джон Гелбрейт.

8. Відгалуження маргіналістського напрямку в економічній теорії, яке прагне вивести всі категорії економічної науки лише з відношення індивіда до речі і виключає з розгляду будь-які блага і цінності, оскільки останні, на їхню думку, позбавлені будь-яких об'єктивних властивостей, називається:

- а) австрійська школа;
- б) російська школа;
- в) школа утилітаризму;
- г) школа Єремії Бентама.

9. Засновником австрійської школи політичної економії є:

- а) Єремія Бентам;
- б) Карл Менгер;
- в) Альфред Маршалл;
- г) Торстейн Веблен.

10. Співвідношення власності зі свободою, згідно з яким у власності людина отримує лише зовнішню сферу свободи, сформулював:

- а) Іммануїл Кант;
- б) Герберт Спенсер;
- в) Огюст Конт;
- г) Георг Гегель.

Питання для самоконтролю

1. Поясніть розуміння природи людини в рамках класичної економічної теорії.
2. Поясніть сутність моделі "економічної людини". Якими принципами вона характеризується?
3. Які властивості людини, що накладають відбиток на всі види її господарської діяльності, виділяв Адам Сміт?
4. Розкрийте сутність концепції "гедоністичної людини" Є. Бентама.
5. Що розуміється під моделлю людини як раціонального максимізатора добробуту?
6. Назвіть основні етапи розвитку моделей людини в економічній теорії.
7. Охарактеризуйте власність як предмет філософського аналізу.
8. Поясніть особливості розуміння власності Г. Гегелем.
9. Розкрийте сутність суб'єктного структурування господарської діяльності.
10. Назвіть принципи, що характеризують соціальну економіку як форму господарювання.

Теми для доповідей

1. Модель людини в некласичній економічній теорії.
2. Значення робочої моделі людини в розробці дослідних економічних програм.
3. Співвідношення духовної та матеріальної, речової та неречової власності.
4. Співвідношення свободи і власності.
5. Місце і роль власності в житті особистості і суспільства.

**Тема 3.6. Феномен споживання в модерних
і постмодерних суспільствах
(семінарське заняття)**

Питання для обговорення

1. Еволюція споживання: від Аристотеля до постмодерну.
2. Проблема цінності людського буття в суспільстві споживання.
3. Трансформація моральності при пануванні консюмеризму.

Література для підготовки

1. **Бодрийяр, Ж.** Общество потребления: его мифы и структуры [Текст] / Ж. Бодрийяр. – М. : Республика, 2006. – 269 с.
2. **Бодрийяр, Ж.** Система вещей [Текст] / Ж. Бодрийяр. – М. : Рудомино, 1999. – 224 с.
3. **Веблен, Т.** Теория праздного класса [Текст] / Т. Веблен. – М. : Наука, 1984. – 317 с.
4. **Ильин, А. Н.** Культура общества потребления: философские, психологические, социологические аспекты [Текст] / А. Н. Ильин, А. Л. Панищев. – Омск : Изд-во ОмГПУ, 2014. – 264 с.
5. **Ильин, А. Н.** Потребление и его глобальные последствия [Текст] / А. Н. Ильин // Философия и общество. – 2013. – № 2. – С. 83–99.
6. **Ильин, В. И.** Потребление как дискурс: учеб. пособие [Текст] / В. И. Ильин. – СПб. : Интерсоцис, 2008. – 446 с.
7. **Козловски, П.** Культура постмодерна: общественно-культурные последствия технического развития [Текст] / П. Козловски. – М. : Республика, 1997. – 240 с.

8. Лебедев, С. А. Философия науки: словарь основных терминов [Текст] / С. А. Лебедев. – М. : Академический проект, 2004. – 320 с.

9. Фромм, Э. Иметь или быть [Текст] / Э. Фромм. – М. : Прогресс, 1990. – 336 с.

10. Цветкова, О. Л. Эволюция потребления: от Аристотеля до постмодерна [Текст] / О. Л. Цветкова // Ярославский педагогический вестник. – 2015. – № 3. – С. 398–402.

11. Человек в мире культуры: потребление и культура [Текст] : материалы VI международного философско-культурологического симпозиума. – Рязань : Мир, 2010. – 222 с.

Тестові завдання

1. Засновниками двох протилежних поглядів на споживання людиною матеріальних благ є такі давньогрецькі філософи:

- а) Демокріт і Платон;
- б) Анаксимандр і Аристотель;
- в) Сократ і Геракліт;
- г) Арістипп і Аристотель.

2. У роботах "Політика" і "Нікомахова етика" Аристотель виділив два різновиди "мистецтва наживати майно". Перший характеризується створенням "за допомогою землеробства" і торгівлі благ, необхідних для задоволення потреб індивіда і його домогосподарства (це здоровий економічний початок), другий – накопиченням матеріальних благ, яке не має обмежень (це спотворений і неприродний початок). Вони називаються:

- а) діалектика і метафізика;
- б) фізика і метафізика;
- в) економіка і хрематистика;
- г) евристика і хроматологія.

3. Обмеження споживання, утримання від надмірного споживання, принесення неспожитої частини благ Богу і ближнім становлять сутність:

- а) християнської етики споживання;
- б) античної етики споживання;
- в) етики споживання епохи постмодерну;
- г) етики споживання епохи раннього капіталізму.

4. Колективний суб'єкт споживання (сім'я, домогосподарство тощо) є провідним феноменом:

- а) традиційного суспільства;
- б) індустріального суспільства;
- в) капіталістичного суспільства;
- г) сучасного суспільства.

5. Вперше в європейській культурі негативне ставлення до активного накопичення багатства було замінено позитивним в етиці:

- а) соціалізму;
- б) неокантіанства;
- в) протестантизму;
- г) постмодернізму.

6. Споживання, пов'язане з перенесенням значення речі зі сфери особистої потреби власника до сфери соціальної (статусної) необхідності, американський соціолог Торстейн Веблен назвав:

- а) ексцентричним споживанням;
- б) негативним споживанням;
- в) позитивним споживанням;
- г) демонстративним споживанням.

7. Становлення суспільства споживання (спочатку в Сполучених Штатах Америки, а потім і в Європі) відбулося у:

- а) першій половині XX ст.;
- б) 50–70-і роки XX ст.;
- в) наприкінці XIX–початку XX ст.;
- г) першій половині XIX ст.

8. Сукупність відношень, де панує символізм матеріальних об'єктів, який виступає сенсом життя, змушує споживачів купувати речі і тим самим наділяти себе певним статусом, називається:

- а) бюрократичним суспільством;
- б) суспільством споживання;
- в) розвиненим соціалістичним суспільством;
- г) технократичним суспільством.

9. Автором тези про те, що в сучасному суспільстві значення терміна "споживання" передбачає споживання не просто речей або матеріальних об'єктів, а знаків і символів, є:

- а) Мішель Фуко;
- б) Луї Альтюссер;
- в) Ролан Барт;
- г) Жан Бодрійяр.

10. Через те, що системи масової інформації постійно виявляють нові потреби, які вимагають свого задоволення, суспільство споживання іноді називають:

- а) суспільством оновлюваних потреб;
- б) суспільством із гіперрозвиненим попитом;
- в) суспільством постійної нестачі;
- г) товариством нескінченних покупок.

Питання для самоконтролю

1. Поясніть сутність двох принципово різних поглядів античного світу на споживання.

2. У чому сутність християнських уявлень про споживання матеріальних благ?

3. Поясніть вплив етики протестантизму на майбутнє становлення суспільства споживання.

4. Поясніть поняття "бездіяльного класу" і "демонстративного споживання", введені в гуманітарні науки Торстейном Вебленом.

5. Що таке суспільство споживання?

6. Як розуміє Жан Бодрійяр сучасне суспільство споживання?

7. Чому суспільство споживання називають суспільством постійної нестачі?

8. У чому полягає протиставлення онтологічних позицій "бути" і "мати"?

9. Як Ви розумієте явище етичної релятивізації?

10. Чому релятивізація етичних норм стала поширеним явищем у суспільстві споживання?

Теми для доповідей

1. Споживання як залежність і гонка за демонстрацією статусу.

2. Фіктивність, знаковість і символізм суспільства споживання.

3. Значення бренда у споживчому соціумі.

4. Зникаюча емпатія у полі споживчого щастя.

5. Реклама як фактор формування бажання.

6. Міфологічність реклами.

7. Релятивізація етичних норм у суспільстві споживання.

8. Ціннісна інверсія у споживчій свідомості.

9. Розпад соціальних зв'язків у міському споживчому середовищі.

10. Архітектура храмів споживання і шопінг.

Модуль 4. СУЧАСНІ ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ ТЕХНІКИ ТА ТЕХНІЧНИХ НАУК

Тема 4.1. Філософія техніки і методологія технічних наук **(лекція)**

Поняття філософії техніки. Історія розвитку техніки: лінійна та еволюційна моделі технічного розвитку. Особливості наукового і технічного прогресу. Фундаментальні та прикладні дослідження в системі технічних наук. Основні елементи структури технічних теорій. Основні етапи формування технічних теорій: емпіричний і теоретичний рівень. Сучасна соціальна оцінка техніки та технічної діяльності.

Література для підготовки

1. **Кохановский, В. П.** Философия науки в вопросах и ответах [Текст] : учеб. пособие для аспирантов / В. П. Кохановский. – Ростов н/Д : Феникс, 2006. – 352 с.
2. **Лебедев, С. А.** Философия науки: словарь основных терминов [Текст] / С. А. Лебедев. – М. : Академический проект, 2004. – 320 с.
3. **Некрасов, С. И.** Философия науки и техники : тематический словарь [Текст] / С. И. Некрасов, Н. А. Некрасова. – Орел : ОГУ, 2010. – 424 с.

4. **Розов, М. А.** Философия науки и техники [Текст] / М. А. Розов, В. Г. Горохов, В. С. Степин. – М. : Гардарики, 1996. – 220 с.

5. Философия техники: история и современность [Текст] / под ред. В. М. Розина. – М. : ИФРАН, 1997. – 283 с.

Основні поняття з теми

Аналіз схем технічної теорії являє собою процес трансформування інженерного завдання в наукову проблему, а далі в математичне завдання, розв'язання якого відбувається дедуктивним шляхом.

Еволюційна модель технічного розвитку передбачає використання техніки, як провідної умови, при виборі наукових варіантів, а науки – при виборі технічних варіантів.

Лінійна модель технічного розвитку являє собою ідею технічного виробництва, де науці відводиться роль продукування знань, а техніці – їх застосування.

Прикладне дослідження безпосередньо пов'язане з потребами виробництва, які служать відправною точкою наукової діяльності.

Синтез схем технічної теорії являє собою шлях конструювання абстрактних об'єктів дедуктивним методом та синтез на їх основі нової ідеальної теоретичної моделі. Дані, отримані на рівні ідеальної моделі, корегуються відповідно до інженерних, економічних та інших вимог.

Техніка – будь-які матеріальні об'єкти та системи, створені на основі наукових знань, що виконують суспільно важливі функції.

Філософія техніки – розділ філософії, що надає повний аналіз феномену техніки, а саме розглядає проблеми технічних наук, їх методологію, шляхи та наслідки розвитку науково-технічного прогресу, соціологію техніки (розвиток техніки в різних соціальних умовах) та ін. Як самостійний напрям філософія

техніки виникла лише в ХХ ст. Філософ Е. Капп перший, хто вводить словосполучення "філософія техніки".

Фундаментальне дослідження спрямоване на поповнення бази наукового знання, що є надбанням країни та людства в цілому. На сучасному етапі розповсюджене використання методів фундаментального дослідження для вирішення прикладних проблем.

**Тема 4.2. Природа і техніка. Техніка як предмет
дослідження природознавства
(семінарське заняття)**

Питання для обговорення

1. Сутність техніки.
2. Визначення техніки та її фундаментальні властивості.
3. Проблема "техніка-природа".
4. Предмет філософії техніки.
5. Основні концепції філософії техніки.

Література для підготовки

1. **Алексеева, Л. А.** Философия науки и техники [Текст]: учебно-методическое пособие для магистрантов / Л. А. Алексеева, Р. А. Додонов, Д. Е. Муза. – Донецк : ДонНТУ, 2010. – 128 с.
2. **Бердяев, Н. А.** Человек и машина [Текст] / Н. А. Бердяев // Вопросы философии. – 1989. – № 2. – С. 147–162.
3. **Васильев, Б. В.** Философия техники [Текст] : курс лекций для аспирантов и соискателей / Б. В. Васильев. – Воронеж : Изд-во ВГАУ, 2007. – 47 с.
4. **Горохов, В. Г.** Основы философии техники и технических наук [Текст] : учебник для студентов и аспирантов / В. Г. Горохов. – М. : Гардарики, 2007. – 335 с.

5. **Ефременко, Д. В.** Введение в оценку техники [Текст] / Д. В. Ефременко. – М. : Изд-во МНЭПУ, 2002. – 250 с.
6. История и философия науки [Текст] : учеб. пособие / под ред. Ю. В. Крянева и Л. Е. Моториной. – М. : Альфа-М, 2011. – 416 с.
7. **Митчем К.** Что такое философия техники? [Текст] / К. Митчем. – М. : Аспект-Пресс, 1995. – 149 с.
8. **Мэмфорд, Л.** Миф машины: техника и развитие человечества [Текст] / Л. Мэмфорд. – М. : Логос, 2001. – 416 с.
9. **Розин, В. М.** Философия техники: от египетских пирамид до виртуальных реальностей [Текст] : учеб. пособие для вузов / В. М. Розин. – М. : NOTA BENE, 2001. – 364 с.
10. **Степин, В. С.** Философия науки и техники [Текст] / В. С. Степин, В. Г. Горохов, М. А. Розов. – М., 1996. – 544 с.
11. Философия техники: история и современность [Текст] / под ред. В. М. Розина. – М. : ИФРАН, 1997. – 283 с.
12. **Хайдеггер, М.** Вопрос о технике [Текст] / М. Хайдеггер // Новая технократическая волна на Западе: сб. статей. – М. : Прогресс, 1986. – С. 45–67.
13. **Шаповалов, В. Ф.** Философия науки и техники: о смысле науки и техники и о глобальных угрозах научно-технической эпохи [Текст] : учеб. пособие / В. Ф. Шаповалов. – М. : ФАИР-Пресс, 2004. – 309 с.
14. **Ясперс, К.** Современная техника [Текст] / К. Ясперс // Новая технократическая волна на Западе: сб. статей. – М. : Прогресс, 1986. – С. 119–147.

Тестові завдання

1. **Вироблений людиною технічний об'єкт (у перекладі з латинської – "штучно зроблений") називається:**
 - а) механізмом;
 - б) нанооб'єктом;

- в) артефактом;
- г) синтетичним зразком.

2. До початку Нового часу поняття "техніка" ("техне") включало в себе сім так званих "механічних мистецтв". До цих семи мистецтв належали види діяльності, пов'язані з виготовленням інструментів, підготовкою і подальшою обробкою відповідних матеріалів, а також деякі підмистецтва. Цим мистецтвам були підпорядковані всі родинні мистецтва і ремесла. До даних семи мистецтв відносять:

- а) землеробство, забій худоби, кухарське мистецтво, збройову справу, лікування, машинобудування, мореплавство;
- б) землеробство, полювання, мореплавство, ткацтво, збройову справу, лікування, театральне мистецтво;
- в) землеробство, скотарство, кухарське мистецтво, фармацевацію, лікування, машинобудування, ткацтво;
- г) землеробство, скотарство, лікування, забій худоби, мореплавство, кухарське мистецтво, збройову справу.

3. В основі сучасної техніки, яка базується на науці, лежать два фундаментальних принципи європейської культури:

- а) панування над природою і поняття прогресу;
- б) антропоцентричний і біогенний;
- в) механістичний і принцип однорідності;
- г) гуманістичний і діалектичний.

4. Тракткування техніки як сукупності інструментів та апаратів (технічних артефактів), які людина змушена виготовляти для того, щоб звільнитися від підпорядкування природі, називається:

- а) інструменталістським;
- б) натуралістичним;

в) технічним детермінізмом (концепцією автономної техніки);

г) соціально-детерміністським.

5. Тракткування техніки як самокерованої сили, яка розвивається за своєю логікою і більше формує людський розвиток, ніж служить людським цілям, називається:

а) інструменталістським;

б) натуралістичним;

в) технічним детермінізмом (концепцією автономної техніки);

г) соціально-детерміністським.

6. Тракткування техніки просто як засобу досягнення людських цілей (кожне технічне нововведення спроектоване таким чином, щоб вирішити певну проблему або служити конкретній людській меті) називається:

а) інструменталістським;

б) натуралістичним;

в) технічним детермінізмом (концепцією автономної техніки);

г) соціально-детерміністським.

7. До фундаментальних властивостей техніки сучасні дослідники відносять такі властивості:

а) штучність; перетворення; опосередкування; амбівалентність;

б) натуралістичність; детермінованість; антропоцентричність; амбівалентність;

в) автономність; детермінованість; соціальність; антропоцентричність;

г) інструменталізм; натуралістичність; опосередкування; антропоцентричність.

8. Уперше термін "філософія техніки" був введений у вжиток німецьким філософом і винахідником:

- а) Фрідріхом Дессауером;
- б) Ернстом Каппом;
- в) Карлом Ясперсом;
- г) Льюїсом Мемфордом.

9. Засновником антропологічного підходу до техніки, який стверджує, що техніка є проекцією людського організму (техніка є засобом самосвідомості людини, вона дає їй можливість відобразити свою внутрішню сутність, висловлює волю людини до життя і повинна відтворювати свого творця), є:

- а) Фрідріх Дессауер;
- б) Ернст Капп;
- в) Карл Ясперс;
- г) Льюїс Мемфорд.

10. Автором філософської концепції, яка стверджує, що техніка є новим способом буття людини у світі і повинна сприйматися не як засіб полегшення умов людського існування, а як участь у творенні (в техніці реалізуються божественні плани; вона є продовженням божественного акту творення; інженер доробляє те, чим Бог не став займатися), є:

- а) Фрідріх Дессауер;
- б) Ернст Капп;
- в) Карл Ясперс;
- г) Льюїс Мемфорд.

Питання для самоконтролю

1. Що таке техніка?
2. У чому полягає онтологічний статус феномена техніки?

3. Що розумілося під "технікою" в європейській культурі Нового часу?
4. Поясніть особливості розуміння техніки, які сформувалися у Новий час.
5. Охарактеризуйте трактування техніки, які історично склалися.
6. Чим відрізняються вузьке (інженерне) і широке (соціальне) розуміння техніки?
7. Назвіть основні властивості техніки.
8. Охарактеризуйте співвідношення "природи" і "техніки".
9. Дослідженням яких питань займається філософія техніки?
10. Охарактеризуйте основні концепції філософії техніки.

Теми для доповідей

1. Антропологічний підхід до розуміння техніки Ернста Каппа.
2. Сутність техніки в розумінні Фрідріха Дессауера.
3. Міф машини Льюїса Мемфорда.
4. Онтологія техніки Мартіна Хайдеггера.
5. Розуміння техніки Карлом Ясперсом.

Тема 4.3. Особливості некласичних науково-технічних дисциплін

(семінарське заняття)

Питання для обговорення

1. Співвідношення техніки і науки в культурі.
2. Основні концепції співвідношення науки і техніки.
3. Основні історичні етапи формування технічного знання.
4. Особливості некласичних технічних наук.
5. Специфіка технічного знання.

Література для підготовки

1. **Алексеева, Л. А.** Философия науки и техники [Текст] : учебно-методическое пособие для магистрантов / Л. А. Алексеева, Р. А. Додонов, Д. Е. Муза. – Донецк : ДонНТУ, 2010.
2. **Васильев, Б. В.** Философия техники [Текст] : курс лекций для аспирантов и соискателей / Б. В. Васильев. – Воронеж : Изд-во ВГАУ, 2007. – 47 с.
3. **Горохов, В. Г.** Основы философии техники и технических наук [Текст] : учебник для студентов и аспирантов / В. Г. Горохов. – М. : Гардарики, 2007. – 335 с.
4. **Ефременко, Д. В.** Введение в оценку техники [Текст] / Д. В. Ефременко. – М. : Изд-во МНЭПУ, 2002. – 250 с.
5. История и философия науки [Текст] : учеб. пособие / под ред. Ю. В. Крянева и Л. Е. Моториной. – М. : Альфа-М, 2011.
6. **Лебедев, С. А.** Философия науки: словарь основных терминов [Текст] / С. А. Лебедев. – М. : Академический проект, 2004. – 320 с.
7. **Митчем, К.** Что такое философия техники? [Текст] / К. Митчем. – М. : Аспект-Пресс, 1995. – 149 с.
8. **Мэмфорд, Л.** Миф машины: техника и развитие человечества [Текст] / Л. Мэмфорд. – М. : Логос, 2001. – 416 с.
9. **Розин, В. М.** Философия техники: от египетских пирамид до виртуальных реальностей [Текст] : учеб. пособие для вузов / В. М. Розин. – М. : NOTA BENE, 2001. – 364 с.
10. **Степин, В. С.** Философия науки и техники [Текст] / В. С. Степин, В. Г. Горохов, М. А. Розов. – М. : Гардарики, 1996. – 544 с.
11. Философия техники: история и современность [Текст] / под ред. В. М. Розина. – М. : ИФРАН, 1997. – 283 с.
12. **Хайдеггер, М.** Вопрос о технике [Текст] / М. Хайдеггер // Новая технократическая волна на Западе: сб. статей. – М. : Прогресс, 1986. – С. 45–67.

Тестові завдання

1. Ідеал техніки, заснованої на науці, і науки, здатної вирішувати теоретичними засобами інженерні задачі, почав формуватися в європейській культурі в:

- а) античний період;
- б) Середньовіччя;
- в) Новий час;
- г) ХІХ столітті.

2. Співвідношення науки і техніки, за якого вони розглядалися як принципово різні види діяльності і розвивалися у відриві один від одного, сформувалося в європейській культурі в:

- а) античний період;
- б) Середньовіччя;
- в) Новий час;
- г) ХІХ столітті.

3. Формування технічного знання на основі використання в інженерній практиці знань природничих наук (інженерна діяльність стає немов продовженням природничонаукової) є характерним для:

- а) першого історичного етапу формування технічного знання;
- б) другого історичного етапу формування технічного знання;
- в) третього історичного етапу формування технічного знання;
- г) четвертого історичного етапу формування технічного знання.

4. Поява технічних наук класичного типу (теорія механізмів, теоретична механіка, електротехніка, теплотехніка

та ін.), які виникли або як застосування відповідної галузі природознавства (найчастіше фізики) до певної сфери інженерної практики, або розвинулися безпосередньо з інженерної практики, є характерним для:

- а) першого історичного етапу формування технічного знання;
- б) другого історичного етапу формування технічного знання;
- в) третього історичного етапу формування технічного знання;
- г) четвертого історичного етапу формування технічного знання.

5. Набування інженерною діяльністю масового характеру і поширення її на великі класи однорідних об'єктів (теплові машини, механічні передачі, радіотехнічні пристрої та ін.), формування перших специфічних об'єктів інженерної діяльності (коливальний і електричний контури, кінематична ланка, електричний ланцюг та ін.), широке поширення математичного знання у вирішенні технічних завдань є характерним для:

- а) першого історичного етапу формування технічного знання;
- б) другого історичного етапу формування технічного знання;
- в) третього історичного етапу формування технічного знання;
- г) четвертого історичного етапу формування технічного знання.

6. Поява неklasичних технічних наук (системотехніка, теорія автоматичного регулювання, теорія дизайну, ергономіка та ін.), в яких вже немає орієнтації на яку-небудь одну базову природничо-наукову дисципліну як

зразок побудови науково-технічної теорії, є характерним для:

- а) першого історичного етапу формування технічного знання;
- б) другого історичного етапу формування технічного знання;
- в) третього історичного етапу формування технічного знання;
- г) четвертого історичного етапу формування технічного знання.

7. До особливостей некласичних науково-технічних дисциплін відносять:

- а) перенесення знання з теорії на об'єкти дослідження; трансформацію природничо-наукового знання; виділення технічного знання в самостійну сферу;
- б) зміну ідеалу науковості; формування класів однорідних об'єктів; виділення специфічних об'єктів інженерної діяльності;
- в) комплексність практичних досліджень; зміну структури технічних дисциплін; однорідність об'єктів дослідження;
- г) комплексність теоретичних досліджень; специфічність об'єкта дослідження; гуманітаризацію структури технічних дисциплін.

8. Розгляд будь-яких об'єктів як таких, що існують і функціонують незалежно від людської діяльності, є характерним для:

- а) природничо-наукового знання;
- б) технічного знання;
- в) антропного знання;
- г) екологічного знання.

9. Розгляд будь-яких об'єктів, по-перше, як підпорядкованих законам природи, по-друге, як продуктів інженерної

діяльності, по-третє, як включених до практичної доцільної діяльності, є характерним для:

- а) природничо-наукового знання;
- б) технічного знання;
- в) антропного знання;
- г) екологічного знання.

10. Об'єкти технічних наук являють собою синтез "природного" і "штучного". "Штучність" у даному випадку полягає у тому, що ці об'єкти:

- а) є продуктами свідомої людської діяльності;
- б) в кінцевому підсумку створюються з природного матеріалу;
- в) в кінцевому підсумку створюються зі штучного матеріалу;
- г) не є продуктами свідомої людської діяльності.

Питання для самоконтролю

1. Поясніть співвідношення науки і техніки, характерне для європейської культури в античний її період.
2. Як співвідносилися між собою наука і техніка в Середні віки, епоху Відродження і Новий час?
3. Назвіть основні концепції співвідношення науки і техніки.
4. Розкрийте особливості формування технічного знання в кінці XVIII – першій половині XIX ст.
5. Назвіть особливості формування технічного знання у другій половині XIX ст.
6. Поясніть особливості класичного етапу формування технічного знання.
7. Охарактеризуйте сучасний етап формування технічного знання.
8. Назвіть приклади некласичних науково-технічних дисциплін.

9. Які основні особливості неklasичних науково-технічних дисциплін?

10. Розкрийте сутність поняття "гуманітаризація структури технічних дисциплін".

Теми для доповідей

1. Комплексність теоретичних досліджень як особливість неklasичних науково-технічних дисциплін.

2. Об'єкт дослідження природничо-наукового і технічного знання.

3. Синтез "природного" і "штучного" у технічному знанні.

4. Структура дослідження технічних дисциплін.

5. Природничо-наукове і технічне бачення світу.

Тема 4.4. Людина і техніка. Філософська оцінка техніки (семінарське заняття)

Питання для обговорення

1. Філософський зміст проблеми "людина-техніка".

2. Технізація європейської культури та її наслідки.

3. Критика технократизму. Перспективи техногенної цивілізації.

4. Етична оцінка техніки.

Література для підготовки

1. **Алексеева, Л. А.** Философия науки и техники [Текст] : учебно-методическое пособие для магистрантов / Л. А. Алексеева, Р. А. Додонов, Д. Е. Муза. – Донецк : ДонНТУ, 2010. – 128 с.

2. **Бердяев, Н. А.** Человек и машина [Текст] / Н. А. Бердяев // Вопросы философии. – 1989. – № 2. – С. 147–162.

3. **Васильев, Б. В.** Философия техники [Текст] : курс лекций для аспирантов и соискателей / Б. В. Васильев. – Воронеж : Изд-во ВГАУ, 2007. – 47 с.

4. **Винер, Н.** Творец и робот: обсуждение некоторых проблем, в которых кибернетика сталкивается с религией [Текст] / Н. Винер. – М. : Прогресс, 1966. – 104 с.

5. **Горохов, В. Г.** Основы философии техники и технических наук [Текст] : учебник для студентов и аспирантов / В. Г. Горохов. – М. : Гардарики, 2007. – 335 с.

6. **Ефременко, Д. В.** Введение в оценку техники [Текст] / Д. В. Ефременко. – М. : Изд-во МНЭПУ, 2002. – 250 с.

7. История и философия науки [Текст] : учеб. пособие / под ред. Ю. В. Крянева и Л. Е. Моториной. – М.: Альфа-М, 2011.

8. **Лебедев, С. А.** Философия науки: словарь основных терминов [Текст] / С. А. Лебедев. – М. : Академический проект, 2004. – 320 с.

9. **Мэмфорд, Л.** Миф машины: техника и развитие человечества [Текст] / Л. Мэмфорд. – М. : Логос, 2001. – 416 с.

10. **Розин, В. М.** Философия техники: от египетских пирамид до виртуальных реальностей [Текст] : учеб. пособие для вузов / В. М. Розин. – М. : NOTA BENE, 2001. – 364 с.

11. **Степин, В. С.** Философия науки и техники [Текст] / В. С. Степин, В. Г. Горохов, М. А. Розов. – М. : Гардарики, 1996.

12. Философия техники: история и современность [Текст] / под ред. В. М. Розина. – М. : ИФРАН, 1997. – 283 с.

13. **Хайдеггер, М.** Вопрос о технике [Текст] : сб. статей / М. Хайдеггер. – М. : Прогресс, 1986. – С. 45–67.

14. **Шаповалов, В. Ф.** Философия науки и техники: о смысле науки и техники и о глобальных угрозах научно-технической эпохи [Текст] : учеб. пособие / В. Ф. Шаповалов. – М. : ФАИР-Пресс, 2004. – 309 с.

15. **Ясперс, К.** Современная техника [Текст] : сб. статей / К. – М. : Прогресс, 1986. – С. 119–147.

Тестові завдання

1. До суб'єктивно-особистісних компонент людського мислення, які відрізняють його від мислення "машинного" (т. зв. "штучного інтелекту"), належать наступні компоненти:

- а) мотиваційні, цільові та смислові;
- б) гносеологічні, аксіологічні та метафізичні;
- в) об'єктивні та суб'єктивні;
- г) мотиваційні, етичні та онтологічні.

2. Область технічної діяльності людини на Землі в філософії техніки називається:

- а) біосферою;
- б) інформаційним полем;
- в) середовищем існування;
- г) техносферою.

3. Автором гасла "Знання – сила", що передбачає світоглядну установку, яка стверджує, що знання дає людству реальну могутність і забезпечує йому здатність змінювати світ, є:

- а) Аристотель;
- б) Френсіс Бекон;
- в) Герберт Спенсер;
- г) Іммануїл Кант.

4. Розгляд людини як функції в суспільстві, а не як особистості, на думку М. Бердяєва, становить сутність процесу:

- а) об'єктивації ідеї;
- б) ідентифікації людини;
- в) дегуманізації людини;
- г) деіндустріалізації суспільства.

5. Точка зору на техніку як на першорядний або навіть єдиний фактор соціального прогресу, спосіб подолання усіх економічних і суспільних проблем, отримала назву:

- а) "технічний оптимізм";
- б) "технічний песимізм";
- в) "технологічний прогресизм";
- г) "індустріальна точка зору".

6. Точка зору на техніку як на причину всіх бід людства, яка стверджує, що науково-технічний прогрес веде до порушення рівноваги між природним та штучним середовищем існування, руйнування природи, посилення соціальної несправедливості і дегуманізації суспільства, отримала назву:

- а) "технічний оптимізм";
- б) "технічний песимізм";
- в) "технологічний прогресизм";
- г) "індустріальна точка зору".

7. Визначальний вплив техніки на всі сфери суспільного життя, у тому числі і на державне управління, складає сутність ідеї:

- а) індустріалізації;
- б) технізації;
- в) сцієнтизації;
- г) технократії.

8. Розуміння людини як діяльної істоти, яка протистоїть природі і покликана перетворювати її об'єкти, а також сприйняття природи як зовнішнього стосовно людини середовища, яке повинне служити матеріалом і ресурсами для людської діяльності, складає сутність:

- а) техногенної цивілізації;
- б) антропоцентричної цивілізації;

- в) біоцентричної цивілізації;
- г) європейської культури.

9. Особливий вид етики, орієнтований на технічну діяльність, називається:

- а) біоетика;
- б) цивілізаційна етика;
- в) техноетика;
- г) етика промисловості.

10. Техноетика містить три складові:

- а) техноетику чеснот; техноетику боргу; техноетику цінностей;
- б) техноетику моральності; кіберетику; етику безпеки;
- в) етику відповідальності; етику конфіденційності; етику цінностей;
- г) етику штучного розуму; кіберетику; етику безпеки.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте позитивний і негативний вплив комп'ютеризації на людську діяльність.
2. Чим принципово відрізняється людське мислення від "машинного"?
3. Що називається техносферою? Охарактеризуйте її нинішній стан.
4. Охарактеризуйте вплив технізації культури на людину.
5. Що розумів М. Бердяєв під "дегуманізацією людини"?
6. Назвіть основні риси процесу дегуманізації людини.
7. Розкрийте сутність оцінки науково-технічного прогресу з точки зору "технічного оптимізму".
8. Розкрийте сутність оцінки науково-технічного прогресу з точки зору "технічного песимізму".
9. Оцініть перспективи розвитку техногенної цивілізації.

10. Охарактеризуйте техноетику як особливий вид етики, орієнтований на технічну діяльність.

Теми для доповідей

1. Соціальна оцінка техніки.
2. Гармонізація технічної діяльності і можливостей природи.
3. Ядерна етика і моральний статус концепції залякування.
4. Особливості комп'ютерної етики.
5. Моральна відповідальність в умовах зростання технічних можливостей людини.

Тема 4.5. Філософські проблеми інформаційного суспільства (семінарське заняття)

Питання для обговорення

1. Основні риси інформаційного суспільства.
2. Поняття "інформація". Еволюція уявлень про інформацію.
3. Формування глобального інформаційного суспільства.
4. Внутрішня суперечливість розвитку глобального інформаційного суспільства.
5. Інформаційна революція і проблеми культури.

Література для підготовки

1. **Абдеев, Р. Ф.** Философия информационной цивилизации [Текст] / Р. Ф. Абдеев. – М. : Владос, 1994. – 336 с.
2. **Горохов, В. Г.** Основы философии техники и технических наук [Текст] : учебник для студентов и аспирантов / В. Г. Горохов. – М. : Гардарики, 2007. – 335 с.
3. История и философия науки [Текст]: учеб. пособие / под ред. Ю. В. Крынева, Л. Е. Моториной. – М. : Альфа-М, 2011. – 416 с.

4. История и философия науки [Текст] : учеб. пособие для магистров, соискателей и аспирантов / Л. А. Зеленев, А. А. Владимиров, В. А. Щуров. – М. : Флинт-Наука, 2011. – 325 с.

5. **Киреев, Е. М.** Философия информатики [Текст] : учеб. пособие / Е. М. Киреев. – Воронеж : Изд-во ВГТУ, 2007. – 123 с.

6. **Лебедев, С. А.** Философия науки: словарь основных терминов [Текст] / С. А. Лебедев. – М. : Академический проект, 2004. – 320 с.

7. **Мелюхин, И. С.** Информационное общество: истоки, проблемы, тенденции развития [Текст] / И. С. Мелюхин. – М. : Изд-во МГУ, 1999. – 279 с.

8. **Ракитов, А. И.** Информация, наука, технология в глобальных исторических изменениях [Текст] / А. И. Ракитов. – М. : ИНИОН РАН, 1998. – 166 с.

9. **Тапскотт, Д.** Электронно-цифровое общество: плюсы и минусы эпохи сетевого интеллекта [Текст] / Д. Тапскотт. – М. : Рефл-бук, 1999. – 432 с.

10. Философия техники: история и современность [Текст] / под ред. В. М. Розина. – М. : ИФРАН, 1997. – 283 с.

11. **Юрикова, С. А.** Философские проблемы техники и информационного общества [Текст] : учеб. пособие / С. А. Юрикова. – Орел : Горизонт, 2012. – 106 с.

Тестові завдання

1. До головних ознак інформаційного суспільства належать:

а) зайнятість більше половини населення країни в інформаційній сфері; створення системи глобальної комунікації; панування "культу" знань;

б) науково-технічний прогрес; генерація наукових знань; постіндустріальний характер економіки;

в) занепад індустріальної цивілізації; створення системи глобальної комунікації; науково-технічний прогрес;

г) створення системи глобальної комунікації; розвиток мережевого маркетингу; панування "культу" знань.

2. У рамках даної концепції інформаційне суспільство розглядається в двох аспектах – виробничому і професійному. У першому випадку мова йде про інформаційний сектор економіки, який є провідним. Другий аспект відображає зміни у професійній структурі суспільства, яке поповнилося виробниками і споживачами інформації, новими видами робіт в інформаційному секторі. Дана концепція отримала назву:

а) "інформаційне суспільство як постіндустріальне суспільство";

б) "інформаційне суспільство як інформаційна економіка";

в) "інформаційне суспільство як суспільство знань";

г) "інформаційне суспільство як кінець масового виробництва".

3. У рамках даної концепції головним принципом інформаційного суспільства вважається виробництво і використання інформації за допомогою інтелектуальних технологій, які базуються на комп'ютерній обробці. У цьому суспільстві першорядної значимості набуває наукова підготовка рішень, яка забезпечує конкурентоспроможність та отримання більшого прибутку. Автором цієї концепції є американський соціолог Д. Белл, і вона носить таку назву:

а) "інформаційне суспільство як постіндустріальне суспільство";

б) "інформаційне суспільство як інформаційна економіка";

в) "інформаційне суспільство як суспільство знань";

г) "інформаційне суспільство як кінець масового виробництва".

4. В рамках цієї концепції вважається, що в інформаційному суспільстві процеси збору, генерації та обробки інформації радикально змінюють організаційну структуру підприємств. Інформаційні технології дозволяють перейти від виробництва стандартних товарів у величезній кількості до індивідуалізованого виробництва, що пояснюється потребами споживача та міжнародною конкуренцією. Дана концепція носить назву:

- а) "інформаційне суспільство як постіндустріальне суспільство";
- б) "інформаційне суспільство як інформаційна економіка";
- в) "інформаційне суспільство як суспільство знань";
- г) "інформаційне суспільство як кінець масового виробництва".

5. Сучасне інформаційне суспільство стало результатом інформаційної революції, викликаной появою комп'ютерних, а також магнітних і оптичних носіїв інформації. В історії людства ця інформаційна революція є:

- а) другою;
- б) третьою;
- в) четвертою;
- г) п'ятою.

6. Як об'єкт наукового дослідження інформація може розглядатися в трьох аспектах:

- а) технічному, семантичному і прагматичному;
- б) гносеологічному, аксіологічному і прагматичному;
- в) технічному, аналітичному і прагматичному;
- г) аналітичному, синтетичному та технічному.

7. Філософське розуміння інформації як властивості всіх матеріальних об'єктів, тобто як атрибуту матерії, отримало назву:

- а) технічної концепції інформації;
- б) гносеологічної концепції інформації;
- в) атрибутивної концепції інформації;
- г) функціональної концепції інформації.

8. Філософське розуміння інформації як функції само-організовуваних систем, які виникли з появою життя, одержало назву:

- а) технічної концепції інформації;
- б) гносеологічної концепції інформації;
- в) атрибутивної концепції інформації;
- г) функціональної концепції інформації.

9. Існує точка зору, згідно з якою держава може мати процвітаючу економіку і прогрес в соціально-культурному плані тільки при взаємодії п'яти незалежних влад: законодавчої, виконавчої, судової, інформаційної та інтелектуальної. При цьому останні дві влади повинні про-низувати всі інші. Влада інформації передбачає свободу друку, гласність, велику кількість загальнодоступних банків даних. Влада інтелекту має знайти відображення в підготовці кваліфікованих кадрів, зайнятих у всіх сферах життя суспільства, і насамперед – керівного складу. Такий підхід отримав наступну назву:

- а) теорія поділу влади Ш. Л. Монтеск'є;
- б) принцип "п'яти кілець";
- в) теорія правової держави;
- г) функціональна теорія держави.

10. Початок сучасного етапу міжнародного співробітництва в галузі інформаційно-комунікаційних технологій був покладений підписанням у липні 2000 р. на саміті країн Групи восьми (G8):

- а) Декларації принципів "Побудова інформаційного суспільства – глобальне завдання в новому тисячолітті";

- б) Плану дій зі створення глобального інформаційного суспільства;
- в) Декларації "Етичні аспекти та інформаційне суспільство";
- г) Окінавської хартії глобального інформаційного суспільства.

Питання для самоконтролю

1. Які ознаки інформаційного суспільства?
2. Який зміст вкладається в поняття "інформаційне суспільство"?
3. Назвіть зарубіжних і вітчизняних мислителів, що займалися проблемою формування інформаційного суспільства.
4. Які концепції інформаційного суспільства виділяв Г. Бехманн?
5. Скільки інформаційних революцій в історії людства розрізняють сучасні вчені?
6. З яким філософським поняттям стали пов'язувати поняття інформації на початку XX ст.?
7. В яких аспектах розглядається інформація як об'єкт наукового дослідження?
8. Що на практиці дає сучасній людині, суспільству, державі використання інформаційно-комунікаційних технологій?
9. У чому проявляється міжнародне співробітництво з формування глобального інформаційного суспільства?
10. Які основні принципи побудови інформаційного суспільства?

Теми для доповідей

1. Інформаційні потреби людства.
2. Основні напрями управління інформацією.
3. Проблеми на шляху створення інформаційного суспільства.

4. Роль інформаційних технологій у формуванні глобального світу.

5. Позитивні та негативні наслідки широкого доступу до інформації.

**Тема 4.6. Філософські проблеми сталого розвитку
(семінарське заняття)**

Питання для обговорення

1. Глобальні проблеми людства як необхідна передумова для формування концепції сталого розвитку.

2. Формування концепції сталого розвитку. Генезис поняття "сталий розвиток".

3. Розвиток ідеї збереження в історії філософії.

4. Філософське трактування механізмів розвитку.

5. Сталий розвиток та міждисциплінарні дослідження.

Література для підготовки

1. **Данилов-Данильян, В. И.** Экологический вызов и устойчивое развитие [Текст] / В. И. Данилов-Данильян, К. С. Лосев. – М. : Прогресс-Традиция, 2000. – 416 с.

2. **Дятлов, С. А.** Основы концепции устойчивого развития [Текст] / С. А. Дятлов. – СПб. : Изд-во СПбГУЭФ, 1998. – 155 с.

3. **Кондратьев, К. Я.** Глобализация и устойчивое развитие: экологические аспекты [Текст] / К. Я. Кондратьев, В. Ф. Крапивин, Х. Лакаса, В. П. Савиных. – М. : Наука, 2006.

4. **Кондратьев, К. Я.** Экодинамика и геополитика: в 2 т. Т. 1. Глобальные проблемы [Текст] / К. Я. Кондратьев, В. К. Донченко. – СПб. : СПбНЦ, 1999. – 1036 с.

5. Концепция устойчивого развития и Местная повестка дня на XXI век [Текст] : метод. пособие / под ред. Д. А. Голубева, Н. Д. Сорокина. – СПб. : Изд-во "Союз художников", 2003.

6. **Костин, А. И.** Экополитология и глобалистика [Текст] / А. И. Костин. – М. : Аспект-Пресс, 2005. – 418 с.
7. **Лебедев, С. А.** Философия науки : словарь основных терминов [Текст] / С. А. Лебедев. – М. : Академический проект, 2004. – 320 с.
8. **Марфенин, Н. Н.** Устойчивое развитие человечества [Текст] / Н. Н. Марфенин. – М. : Изд-во МГУ, 2006. – 624 с.
9. **Патлайчук, О. В.** Методичні вказівки для проведення занять з курсу "Філософія сталого розвитку" [Текст] / О. В. Патлайчук. – Миколаїв : НУК, 2014. – 82 с.
10. Программа действий – Повестка дня на XXI век и другие документы конференции в Рио-де-Жанейро в популярном изложении [Текст] / сост. М. Китинг. – М. : Центр "За наше общее будущее", 1993. – 455 с.
11. **Тураев, В. А.** Глобальные вызовы человечеству [Текст] / В. А. Тураев. – М. : Логос, 2002. – 192 с.
12. **Фомичев, А. Н.** Проблемы концепции устойчивого экологического развития: системно-методологический анализ [Текст] / А. Н. Фомичев. – М. : Либроком, 2009. – 216 с.

Тестові завдання

1. Уявлення про розвиток цивілізації, яке передбачає гармонізацію відносин людства та біосфери (тобто розвиток людства згідно з законами природи) – це:

- а) антропоцентризм;
- б) сталий розвиток;
- в) біоцентризм;
- г) теоцентризм.

2. Стан захищеності особистості, суспільства й держави від наслідків антропогенного впливу на навколишнє середовище, а також стихійних лих і катастроф, – це:

- а) екологічна ніша;

- б) екологічний захист;
- в) екологічна безпека;
- г) екологічна катастрофа.

3. Використання біосфери як джерела ресурсів зростаючих потреб людства за допомогою технічного прогресу – це:

- а) теоцентризм;
- б) сталий розвиток;
- в) біоцентризм;
- г) антропоцентризм.

4. Генерація основних шляхів та способів пристосування життя до глобальних змін належать до:

- а) компонентів Стратегії сталого розвитку;
- б) завдань Стратегії сталого розвитку;
- в) критеріїв Стратегії сталого розвитку;
- г) цілей Стратегії сталого розвитку.

5. Що розуміють під сталим розвитком?

- а) рівномірний, безкризовий впорядкований рух, який породжує ілюзію безциклічної динаміки суспільства і його взаємин із навколишнім середовищем;
- б) підпорядкування розвитку людства природнім процесам;
- в) використання біосфери як джерела ресурсів;
- г) використання ресурсів за допомогою технічного прогресу.

6. Відновлення дикої природи при різкому зниженні чисельності населення – це точка зору:

- а) саєнтична;
- б) корнукопіанців;
- в) консерваційна;
- г) центристська.

7. Можливість вирішення будь-яких проблем майбутнього за рахунок розвитку науки – це погляд:

- а) саєнтистський;
- б) алармістський;
- в) консерваторський;
- г) центристський.

8. Критерієм сталого розвитку є:

- а) "повага й турбота про все живе на Землі";
- б) "для відновлюваних природних ресурсів їх кількість або можливість продукувати біомасу повинна, принаймні, не зменшуватися протягом часу";
- в) "ні зростання населення, ні збільшення швидкості споживання ресурсів не можуть бути сталими";
- г) "у центрі уваги повинні перебувати люди, які мають право на здорове й плідне життя в гармонії з природою".

9. Регулятором сталого розвитку є:

- а) нормативно-правові, адміністративно-господарські та економічні акти;
- б) "для відновлюваних природних ресурсів їх кількість або можливість продукувати біомасу повинна, принаймні, не зменшуватися протягом часу";
- в) "ні зростання населення, ні збільшення швидкості споживання ресурсів не можуть бути сталими";
- г) "у центрі уваги повинні перебувати люди, які мають право на здорове й плідне життя в гармонії з природою".

10. Законом сталого розвитку є:

- а) нормативно-правові, адміністративно-господарські та економічні акти;
- б) "для відновлюваних природних ресурсів їх кількість або можливість продукувати біомасу повинна, принаймні, не зменшуватися протягом часу";

в) "ні зростання населення, ні збільшення швидкості споживання ресурсів не можуть бути сталими";

г) "у центрі уваги повинні перебувати люди, які мають право на здорове й плідне життя в гармонії з природою".

Питання для самоконтролю

1. Проведіть аналіз глобальних проблем як слідства протистояння природи та людської культури в працях вчених ХХ ст.

2. Розкрийте історичні передумови формування концепції сталого розвитку.

3. Поясніть співвідношення між стратегіями загального розвитку людства та розробками національних стратегій сталого розвитку.

4. Поясніть загальнонаукові засади сталого розвитку (позиції, що визначають запобігання подальшій деградації навколишнього середовища).

5. Розкрийте необхідність вироблення ідеології людства зі збереження рівноваги між природою й суспільством як підхід до розуміння глобальної екологічної проблеми.

6. Охарактеризуйте сукупність екологічних, економічних та соціальних аспектів розвитку суспільства.

7. Поясніть необхідність поліпшення якості життя як генеральної лінії розвитку суспільства.

8. Поясніть структуру відбиття як елементарного механізму підтримки сталості.

9. Поясніть зв'язок сталості та регуляції.

10. Поясніть зв'язок сталості та проблеми активності.

Теми для доповідей

1. Філософія "екополіцентричного" світу.

2. Філософські аспекти глобальних проблем і глобалістики.

3. Екоцентризм та антропоцентризм: чи зможе сучасне суспільство перейти на екологічну парадигму розвитку?
4. Сучасні напрямки соціоекологічної та екологополітичної думки у філософських науках.
5. Екологічний фактор у рамках політичного часу.

3. КЛЮЧІ ДО ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ

Номер теми	Номер тестового завдання									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Тема 1.3	а	г	б	а	б	а	г	а	б	б
Тема 1.5	б	г	а	б	в	б	а	в	а	г
Тема 2.3	г	а	б	в	а	б	б	г	в	а
Тема 2.4	б	г	а	в	г	б	б	в	а	г
Тема 2.5	а	в	г	б	г	г	а	а	в	г
Тема 3.2	б	а	а	б	в	г	а	г	в	а
Тема 3.3	г	б	г	а	в	а	а	б	г	в
Тема 3.4	а	б	б	г	в	а	в	б	а	в
Тема 3.5	б	а	г	в	г	б	в	а	б	г
Тема 3.6	г	в	а	а	в	г	б	б	г	в
Тема 4.2	в	б	а	б	в	а	а	б	б	а
Тема 4.3	в	а	а	в	б	г	г	а	б	а
Тема 4.4	а	г	б	в	а	б	г	а	в	а
Тема 4.5	а	б	а	г	г	а	в	г	б	г
Тема 4.6	б	в	г	г	а	б	а	б	а	в

4. ВИМОГИ ДО НАПИСАННЯ РЕФЕРАТУ

Допуском до екзамену вважається своєчасне подання реферату з філософії науки на кафедру філософії та культурології. Реферат у *паперовому та електронному вигляді* подається не пізніше **14 днів** до встановленої дати екзамену.

Тема реферату вибирається з переліку поданих нижче тем або може бути запропонована самим аспірантом у залежності від його наукових інтересів з даної дисципліни та розроблюваного дисертаційного дослідження. У разі самостійного обрання теми вона має бути попередньо погоджена з викладачем кафедри.

Метою реферату є підтвердження теоретичних знань з предмету, демонстрація відповідного рівня володіння основами наукової методології і незалежного дослідницького мислення та творчого пошуку.

Реферат являє собою філософсько-методологічну пошукову роботу, яку виконує аспірант згідно з наступними вимогами. Реферат має логічну та послідовну структуру й складається з наступних елементів: титульної сторінки, плану, вступу, основної частини, висновків, списку використаних джерел, додатків (за необхідності).

Титульна сторінка формується згідно з наведеним нижче зразком, нумерація на даній сторінці не ставиться.

План відображає основні структурні елементи роботи, пов'язані між собою загальною канвою викладу матеріалу.

Зазвичай план складний, тобто містить пункти розділи та підпункти підрозділи. План містить сторінки, на яких розміщені структурні елементи роботи. Назви пунктів розділів та підпунктів підрозділів дублюються в тексті роботи.

Вступ вводить у проблематику роботи, в ньому висвітлюється актуальність теми, розкривається об'єкт та предмет дослідження.

Об'єктом дослідження є сфера наукового знання, процес або явище, що породжує проблемну ситуацію дослідження.

Предметом дослідження виступає аспект або явище, на який націлений процес пізнання. Предмет є частковим по відношенню до об'єкта дослідження, зазвичай предмет збігається з темою дослідження.

Подаються методи дослідження, що будуть використовуватись, наприклад теоретичні методи дослідження: аналіз, синтез, дедукція, індукція, порівняння, формалізація, абстрагування та ін. Об'єм вступу – 1–2 стор.

Основна частина являє собою розкриття сутності досліджуваної проблеми через аналіз представленої літератури за темою дослідження. Проте, основна частина не обмежується реферативним представленням першоджерел, вона розкриває аналітичну оцінку автора щодо представленої теми, його бачення сутності проблеми та можливих шляхів її вирішення. Зміст розділів роботи формується згідно з обраною темою з метою всебічно відобразити сутність представленої проблеми. При написанні основної частини слід уникати надмірного перевантаження тексту цитатами, замість цього, коли необхідно подати думки вчених, можна записати їх власними словами та використати посилання на літературне джерело. Об'єм основної частини – 22–33 стор.

Висновки стисло відображають сутність проведеного дослідження, окреслюють основні результати роботи. Об'єм висновків 1–3 стор.

Список використаних джерел вказує на оброблені автором літературні джерела, він подається в алфавітному порядку або за появою посилань у тексті. Список має містити не менше 15 джерел, бути оформленим згідно з вимогами ВАК України відповідно до ДСТУ ГОСТ 7.1:2006. Програму автоматичного оформлення літературних джерел згідно з вимогами ВАК України можна переглянути за посиланням <http://vak.in.ua/>.

Привертаємо увагу аспірантів до проблеми пошуку готових рефератів. Якщо реферат буде скачаний з Інтернету або взятий з успішно зданих рефератів минулих років, то даний реферат не приймається до розгляду й повертається виконавцю.

Технічні вимоги до реферату: реферат оформлюється українською мовою, обсяг реферату складає 25–35 стор. друкованого тексту формату А4. Текст набирається гарнітурою Times New Roman, 14 кеглем, полуторний інтервал. Поля: верхнє, нижнє, праве – по 2 см, ліве – 2,5 см.

Цитати в тексті беруться в лапки, посилання та цитати оформлюються безпосередньо після тексту цитати або посилання у квадратних дужках: наприклад [2, 3] – де 2 – це порядковий номер літературного джерела у списку використаних джерел, а 3 – це номер сторінки, з якої береться цитата чи на яке робиться посилання.

Кожна структурна частина роботи – план, вступ тощо починаються з нової сторінки. Нумерація роботи скрізна, номер сторінки розміщується внизу посередині сторінки або у нижньому правому кутку. Нумерація починається з цифри "3" частини "Вступ".

Готовий реферат подається на кафедру у поліпропіленовій папці-швидкозшивачі (*паперовий варіант*) та в *електронному вигляді*.

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ КОРАБЛЕБУДУВАННЯ
ІМЕНІ АДМІРАЛА МАКАРОВА
Кафедра філософії та культурології

Реферат

до складання екзамену з філософії науки
на тему: _____

Аспіранта _____ (ПП) _____
Факультету / Інституту _____
Кафедри _____

Миколаїв – 2017

5. ТЕМИ РЕФЕРАТИВ

1. Наука та позанаукові форми знання.
2. Взаємовідношення філософії та науки.
3. Зародження наукового знання в епоху Античності.
4. Антична натурфілософія.
5. Класифікація наук Аристотеля.
6. Філософія числа Платона.
7. Християнський універсалізм та розвиток науки в епоху Середньовіччя.
8. Особливості механістичної картини світу Нового часу.
9. Становлення науки Нового часу.
10. Образ наукового знання в філософії І. Канта.
11. Методологічна концепція науки К. Поппера.
12. Концепція особистісного знання М. Полані.
13. Філософія логічного аналізу Б. Рассела.
14. Проблеми філософського аналізу наукового знання Л. Вітгенштейна.
15. Прагматична філософія науки.
16. Наукове світосприйняття.
17. Особливості некласичної науки.
18. Основні принципи посткласичної науки.
19. Філософські засади нелінійного мислення.
20. Принципи самоорганізації нелінійних відкритих систем.

21. Синергетична парадигма та її вплив на розвиток сучасної науки.

22. Проблема "незворотності часу" у роботах І. Пригожина.

23. Динамічні структури синергетики Хакена.

24. Філософські основи та світоглядне значення квантової механіки.

25. Розвиток інформації та встановлення інформаційного суспільства.

26. Сциєнтизм та антисциєнтизм як проблема соціального вибору.

27. Наука як соціокультурний феномен.

28. Сучасна наука та проблема класифікації.

29. Онтологічні проблеми сучасної науки.

30. Еволюція наукової картини світу.

31. Аксіологічні питання науки.

32. Філософські проблеми сучасної наукової картини світу.

33. Класичний та посткласичний образ раціональності.

34. Раціональність у структурі свідомості.

35. Шляхи перетину наукової істини та міфу.

36. Сучасні концепції істини.

37. Значення інтелектуальних інновацій позитивізму.

38. Антропологізм конвенціоналізму.

39. "Дилема теоретика" К. Гемпеля.

40. Значення теореми про неповноту К. Геделя для розвитку науки.

41. Проблема нескінченності в математиці.

42. Проблема класифікації мови наукової теорії.

43. Еволюційна епістемологія та еволюційна програма

С. Тумліна.

44. Теорія генетичної епістемології Ж. Піаже.

45. "Нормальна наука" Т. Куна.

46. Філософсько-наукова спадщина І. Лакатоса.

47. Наукова епістемологія П. Фейєрабенда.
48. Тематичний аналіз науки Дж. Холтона.
49. Епістемологічні питання у творчості М. Фуко.
50. Евристика як метод вирішення проблем в умовах невизначеності.
51. Евристичні постулати та методи евристики.
52. Евристика та математична творчість.
53. Роль парадоксів у творчості.
54. Філософські проблеми квантової механіки. Питання парадоксів.
55. Аналіз глобальних проблем сучасності та можливих шляхів їх вирішення.
56. Віртуальна реальність: перспективи та загрози.
57. Цивілізація, людина, техніка.
58. Проблема гуманізації та екологізації науково-технічного прогресу.
59. Наука та економіка.
60. Предмет філософії техніки.
61. Природа та сутність техніки.
62. Соціально-екологічні наслідки розвитку техніки та технологій.
63. Проблеми соціальної екології в сучасному суспільстві.
64. Філософське осмислення сучасних екологічних та техногенних проблем.
65. Філософсько-соціальні проблеми розвитку науки та техніки.
66. Основні тенденції формування науки майбутнього.
67. Основні рівні наукового знання.
68. Метатеоретичний рівень наукового знання.
69. Аналіз теоретичних та емпіричних методів пізнання.
70. Гіпотеза як форма розвитку наукового знання.
71. Проблема спадковості розвитку наукових теорій.
72. Класична соціологія знання.

73. Етичні проблеми науки.
74. Наука як провідний фактор економічних та соціальних інновацій.
75. Поняття інтелектуальної власності.
76. Проблеми вітчизняного та міжнародного управління інтелектуальною власністю.
77. Наукова істина та засоби її обґрунтування.
78. Поняття та види наукових революцій.
79. Соціальний характер наукового пізнання.
80. Проблема виміру ефективності наукової діяльності.
81. Норми та цінності науки.
82. Трактування часу та простору в сучасній фізиці.
83. Шляхи моделювання часу в сучасній інформатиці.
84. Математичне моделювання.
85. Вплив філософських ідей на розвиток математичних концепцій.
86. Проблема можливості обчислення у комп'ютерних технологіях.
87. Поняття кризи та її філософське осмислення.
88. Міждисциплінарний діалог у науці ХХІ ст.
89. Сучасна наука та політичний істеблішмент.
90. Аналіз наукової політики розвинених країн.
91. Проблеми розвитку вітчизняної науки.
92. Наука як основа розвитку сучасного суспільства.
93. Свобода наукового пошуку та проблема відповідальності вченого.
94. Герменевтика та проблема "герменевтичного кола".
95. Специфіка гуманітарного пізнання Баденської школи неокантіанства.
96. Діалектика як метод економічної теорії.
97. Економічне моделювання.
98. Проблема детермінізму у сучасній науці та філософії.

6. КРИТЕРІЙ ОЦІНЮВАННЯ РЕФЕРАТУ

Оцінка ECTS	Визначення	Оцінка в балах	Традиційна оцінка
A	Робота має чітку логічну структуру, не містить ані стилістичних, ані логічних помилок. Обґрунтована актуальність теми, правильно вибрані та поставлені цілі й завдання дослідження. Тема реферату повністю розкрита, наявні чіткі висновки за підсумками проведеного наукового дослідження. У роботі присутні посилення на першоджерела та на сучасні наукові роботи з вибраної тематики	90...100	Відмінно
B	Робота може містити незначні логічні помилки; актуальність теми не до кінця розкрита або поставлені цілі й завдання дослідження не повною мірою досягнені. Але незважаючи на це, тема реферату повністю розкрита, наявні чіткі висновки за підсумками проведеного наукового дослідження. У роботі присутні посилення на першоджерела та на сучасні наукові роботи з вибраної тематики	82...89	Дуже добре
C	Виклад роботи чіткий та логічний, але містяться незначні логічні чи стилістичні помилки. Актуальність теми достатньо обґрунтована, проте деякі цілі та завдання дослідження розкриті не повністю. Робота містить посилення на першоджерела, але сучасні наукові роботи з вибраної тематики не опрацьовані. Проте загальний рівень помилок, неточностей та недопрацювань невеликий	74...81	Добре

D	Робота містить ряд недопрацьованих, які відображаються на якості наукової роботи. Актуальність теми обґрунтована на низькому рівні, цілі та завдання дослідження визначені з помилками та не повністю розкриті в ході написання наукової роботи, висновки не чіткі. Проте присутні всі елементи структури реферату: план, вступ, основна частина, висновки, список використаних джерел	64...73	Задовільно
E	Робота містить ряд серйозних неточностей та недопрацьованих, які полягають у порушенні логічності структури роботи, неповному розкритті теми, проте рівень наукових джерел опрацьований на низькому, але достатньому рівні для відображення їх у роботі. Незважаючи на численні помилки, в роботі присутні всі елементи структури реферату: план, вступ, основна частина, висновки, список використаних джерел, хоча вони не повністю розкриті	60...63	Достатньо
FX	Робота не відповідає критеріям науковості: структура або відсутня, або нелогічна, наукова література з теми не опрацьована, тема реферату не розкрита. Робота потребує суттєвого подальшого доопрацювання, оскільки на даному етапі не може бути прийнятою	35...59	Незадовільно

7. ПИТАННЯ ПІДГОТОВКИ ДО ЕКЗАМЕНУ

1. Предмет та функції філософії науки.
2. Проблеми взаємоз'язку філософії та науки.
3. Глобальні проблеми сучасності.
4. Наукове та позанаукове знання.
5. Розвиток філософії науки в Україні.
6. Синергетична парадигма в сучасній філософії науки.
7. Наука у техногенному світі: традиціоналістський та техногенний типи цивілізаційного розвитку.
8. Етика науки.
9. Основні функції науки.
10. Наука як соціальний інститут.
11. Філософія та наука епохи Античності.
12. Характеристика основних історичних форм розвитку науки.
13. Проблема демаркації наукових знань К. Поппера.
14. Розвиток науки з позиції Т. Куна.
15. Механістична картина світу Нового часу.
16. Методологія науково-дослідницьких програм І. Лакатоса.
17. Багатоманітність наукових традицій.
18. Еволюційна епістемологія С. Тумліна.
19. Проблеми епістемології в філософії М. Фуко.
20. Поняття парадигми та наукової революції.
21. Концепція неявного знання М. Полані.

22. Третій світ знання К. Поппера.
23. Загальнофілософський метод наукового пізнання: метафізика, діалектика, синергетика.
24. Теоретичні методи наукового пізнання.
25. Емпіричні методи наукового пізнання.
26. Загальнологічні методи наукового пізнання.
27. Основні форми представлення наукового знання.
28. Фундаментальні та прикладні дослідження в науці.
29. Історичні типи наукової раціональності.
30. Феномен наукової революції.
31. Поняття наукового прогресу.
32. Класичний тип наукової раціональності.
33. Некласичний тип наукової раціональності.
34. Посткласичний тип наукової раціональності.
35. Основні характеристики постнекласичного типу науки.
36. Синергетичні принципи нелінійності та самоорганізації у формуванні постнекласичного типу науки.
37. Соціально-гуманітарне пізнання.
38. Пізнання як інтерпретація: вплив філософської герменевтики.
39. Плюралізм підходів у філософії пізнання.
40. Ціннісні фактори наукового пізнання.
41. Життя як соціально-гуманітарна категорія пізнання.
42. Особливості "високої науки".
43. Соціальна відповідальність вченого.
44. Етичні принципи підприємницької діяльності.
45. Власність як предмет філософського аналізу.
46. Моделі людини в економічній теорії.
47. Споживання в суспільстві постмодерну.
48. Цінність людського буття в суспільстві споживання.
49. Предмет філософії техніки.
50. Основні історичні етапи розвитку техніки.

51. Особливості наукового і технічного прогресу.
52. Емпіричний та теоретичний рівень технічної теорії.
53. Проблема взаємозв'язку людини та техніки.
54. Основні концепції розвитку та функціонування техніки в суспільстві.
55. Розвиток техногенної цивілізації: загрози та перспективи.
56. Основні риси інформаційного суспільства.
57. Феномен техніки в контексті глобальних проблем.
58. Сутність техніки.
59. Основні напрямки критики технократизму.
60. Концепції співвідношення науки і техніки.

ЗМІСТ

Передмова	3
1. Програма курсу	4
2. Змістові навчальні модулі	10
Модуль 1. Наука як соціокультурний феномен	10
Модуль 2. Історичні типи наукової раціональності	27
Модуль 3. Сучасні філософські проблеми соціального пізнання	48
Модуль 4. Сучасні філософські проблеми техніки та технічних наук	75
3. Ключі до тестових завдань	105
4. Вимоги до написання реферату	106
5. Теми рефератів	110
6. Критерії оцінювання реферату	114
7. Питання підготовки до екзамену	116

Навчальне видання
ЯЦЕНКО Ганна Юріївна
ПАТЛАЙЧУК Оксана Віталіївна

ФІЛОСОФІЯ НАУКИ

Навчальний посібник
для аспірантів та здобувачів
наукового ступеня доктора філософії (PhD)

Редактор *М. П. Фоміна*
Комп'ютерне складання та верстання *В. В. Москаленко*
Коректор *М. О. Паненко*

Формат 60×84/16. Ум. друк. арк. 7,0. Тираж 100 прим. Вид № 5. Зам. № 17.

Видавець і виготівник Національний університет кораблебудування
імені адмірала Макарова

просп. Героїв України, 9, м. Миколаїв, 54025

E-mail : publishing@nuos.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2506 від 25.05.2006 р.